ڕەخنەی ناڕەختە

ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرگی دووەم

کەساس جەبباری

بە چاپی گەیاندووە و بڵاوی کردووەتەوە

سلێمانی - ۱۹۹۹

ڕەخنەی ناڕەختە

ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرگی دووەم

کەساس جەبباری

بە چاپی گەیاندووە و بڵاوی کردووەتەوە

سلێمانی - ١٩٩٩

ترووسکەی چرایێک

دەمێک بەرگی یەکەمی کتێبی «ڕەخنەی ناڕەختە»ی دوکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارفی براگەورە و مامۆستام بە چاپ گەیاند، لە لایەن دەیان هاوڕێ و هاوکارەوە دەستخۆشی و ئافەرینی زۆر کرام ...ئەمڕۆش بە تاو و تینی ترووسکەی چرای ئەو بوێر و جوامێرانە دڵ و دەروونی سەرپاکی خوێنەری کوردی تینووی ڕاستی ڕووندەکەمەوە ... فەرموون ! ئەوەش بەرگی دووەمی ئەو کارە شاکارە .

کەساس جەبباری

نوخشه

به هەوڵ و تەقەلای دۆست و ئازیزان ئەڵقەی (یەکەم و پێنجەم)ی زنجیرە وتاری «ڕەخنەی نارەختە» خرانە بەر دیدەی خوێنەران.... ئێستاش وەڵامی وتاری «پاشبەندی /ی/ لە ڕەخنەی نارەختەدا »و ئەڵقەی دووەمی بەرهەمی ناوبراوم، لە بەرگێکدا پێکەوە دەبەستم و، دەیانخەمە بنرپنسەمەی دەرگای کەوشکەنی پێشخانەی بارەگای دڵسۆزان و خەمخورانی زمانی کوردییەوە .

ئەورەحمان

کاتێ بەشی یەکەمی وتاری «ڕەخنەی نارەختە» گەیشتبووە ئەوەی بڵاوبێتەوە ، مامۆستا وریا ڕایگەیاند «منیش وەڵامم هەیە... »[1] . ئەگەرچی دڵخوازی ئەوە بووم ، ئەو بەرهەمەم زوو بکەوێتە بەر دیدەی خوێنەران، بەڵام ئارەزوو و پەرۆش و

(١) ئەلقەی یەکەمی ئەم بەرهەمەم لە گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»دا زۆربەی قۆناغەکانی بڕیبوو و تەنانەت خرابووە سەر لاپەڕە و کرابووە مەکێت . واتە هەر هێندەی مابوو چاپ بکرێ ... نازانم بەڕێوەبەری دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی بۆ چ نیاز و بەپێی کام بەرنامە و یاسا، داهوویە مامۆستا وریا ... ئەویش دوور لە گشت داب و نەریتێک فۆتۆکۆپی کردبوو و بەپەلە وەڵامێکی نووسیبووەوە و داوای کردبوو لە هەمان ژمارەی ئەو گۆڤارەدا بۆی بڵاوبکەنەوە ... لـــە پاش ئەم کەین‌وبەین و بێ‌ئوسوولی‌یە، دوو ئەندامی دەستەی بەڕێوەبەرانی گۆڤارەکەیان ، دژی وتارەکەم هاندا و لێم کەوتنە بەربیانوو .. بە کورتی ناچاریان‌کردم وەری‌بگرمەوە ، چونکە هەستم‌کرد گەرێ بارە ترێم پێ‌دەکەن ... ئەوجا هاتمە سەر ، ئەو ڕایەی دوو ئەلقەی (یەکەم و پێنجەم) پێکەوە ببەستم و بیکەمە نامیلکەیەک ... دەستنووسی ئەو نامیلکەیەم دایە سانسۆری چاپەمەنیی کوردی، کە هەر هەمان دەستە و دام و دەزگایە... ئەمجارەیان کۆسپ و تەگەرەی سەیر و سەمەرەتریان هێنایە ڕێی بڵاوکردنەوەی . بەڵێ ، ئەوەیش وا لەژێر بەرەدا بوو ، کەوتە سەر بەرە ... دوای ئەوەی مامۆستا وریا و هاودەنگانی هەرە نیزیکی ، گشت ڕێگەیەکیان لێ‌گرتم، هەر هێندەم لە دەستهات دەستنووسەکەم فۆتۆکۆپی بکەم و لەگەڵ نامەیەکدا بۆ هەندێ دۆستی نیزیکم و بۆ چەند دڵسۆزێکی زمانی کوردی بنێرم ...

بەڵێ دڵنەوایی کردن و پەرۆشی و دڵسۆزیی سەرپاکی دۆستانم هەموو خەم و پەژارەیەکیان ڕەواندەوە ... خۆ دوو برای یەکجار نیزیکم : دوکتۆر عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسووڵ و مامۆستا کەساس جەبباری بە وەفا و ئەمەکی مەردانەی کوردانەیان، بە چەشنێک قەرزداریان کردم، کە هەتا هەتایە شەرمەزاری قاپیی دڵسۆزییان بم و سەری ڕێز و ئەوازشتیان بۆ دانەوێنم ...

لە شاری منارە و قەڵا د . عەبدوڵڵا ژمارەیێکی زۆری لە دەستنووسەکەی من فۆتۆکۆپی کردووە و بە بەرگێکی جوان و نامەیێکی ڕازاوەی تایبەتی‌یەوە بۆ کتێبخانەکانی هەرێم و هەندەرانی ناردووە.

لە شاری هەڵەبجە و قوربانی‌یش، مامۆستا کەساس جەبباری بە چاپی‌گەیاندووە و بڵاوی‌کردووەتەوە و دیدەی سەرپاکی خوێنەرانی هێژای پێ ڕوونکردووەتەوە .

تینوویتی بلاوبوونەوەی وەلامەکەی ئەو دۆستەم فرە زیاتر بوو ...
بە هیوای ئەوە بووم، ئەو ڕەخنانەی من کاریکەنە سەر ئەو برایەم و بینە هاندەری و بێپژوێنێن - واتە ئەمجارە یەکجار خۆی ماندوو بکا... هێز و وزەی ؛ توان و تاقەتی بخاتە گەڕ ، تا بە زانیاریی زانستی ئاسوودە و شادمانمان بکا... بەڵکو ناتەواوی و خەوشی نووسینەکەی منیش بخاتە ڕوو و بەو پێیە بە هەردووکمان توانیبێتمان خزمەتێکی دڵسۆزانەی زمانە شیرینەکەمان کردبێ ! .

نەک هەر حەیف و داخ ، کە ئاواتم نەهاتە دی ، بەڵکو هەزار جار بریا و خۆزگە و کاشکی بە نووسینەکانی پێشووی و بە هەڵس و کەوت و کار و کردەوەی جارانی ... من بە تەمای چی بووم و خۆغایی ئەو چۆن و بە چ چەشنێک دەرکەوت ... ئەوەتە چێو لە تاریکی دەکوتێ و قسەی گوێ ئاگردانمان بۆ دەگێڕێتەوە.

بەلێ بۆ مەبەستی وەڵام لە ژمارە (١٤٢)ی گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»دا بە نێوی « پاشبەندی /ی/ لە ڕەخنەی نارەخنەدا » (ل ١٥-.٢) وتارێکی بڵاوکردووەتەوە، کە لە گشت ئالی و لایەنێکەوە بە چەشن و ڕادە و ئەندازەیێک لەکەدار و پڕ خەوشە ، خوێنەر وڕ و گێژ و ئەبڵەق دەکا .

ڕستەی لەنگ و خواروخێچی کوردی ؛ شێوازی نزمی کۆڵکە خوێندەواران ؛ بێسەلیقەیی و ساکاریی کەرەستە و زانیاری و هەڵەی گەورە ؛ قسەی ڕووتی بێ بەڵگە ؛ وشەی دژیەیەکی بێسەروبەر ؛ شێواندنی ڕاستی و بوختانی زۆر و زەبەندە ؛ هەڵەی بێشومار لە ڕێنووس و خاڵبەندی و وەرگرتنی دەقی

وەرگێراودا... بە تەواوی سەرودڵ دەگرن و ئەمەش نیشانەی چرای نابووتی هەڵکردنە .

ئەوەتە هەر لە سەرناوی وتارەکەیدا - «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنەدا » چوار خەوشی زەق خوێنەر سەرسام دەکەن :

١- «ڕەخنەی نارەختە» نە دێوە و نە درنج ، بەڵکو بەرهەمێکی بەندەیە و لە سەرەتادا لە شێوەی وتاردا بووە و دوایی کرواەتە کتێب ... بۆیە دەبوو وشەی (وتار) یان (کتێب) لە پێشیەوە دابنرێ، تا خوێنەر تێبگا (ڕەخنەی نارەختە) چییە ... بۆ پتر ڕوونکردنەوە، ئەوە دەکەمە نموونە، گەر یەکێک وتارێک دەربارەی چۆنیەتیی باسکردنی گۆران لە کتێبی «مێژووی ئەدەبی کوردی»دا بنووسێ و ناوی وتارەکەی بنێ (گۆران لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا) ، ئایا ئەمە ئەو نیشانە دەپێکێ، کە نووسەر هەیەتی؟ یان خوێنەر لە سەرباسەکەدا لە مەبەستی لێدوانەکە تێدەگا ؟ ... نەخێر .. کەواتە لەم باسەشدا ڕاست وایە ، بنووسرێ : (گۆران) لە کتێبی «مێژووی ئەدەبی کوردی»دا . ڕاستە «پیاو بە گەورەیی فێری پڵاوخواردن بێ ، دەست بۆ لووتی دەبا » .

٢ - ئەو کتێبەی من ناوی «ڕەخنەی نارەختە»یە، نەک مامۆستا وریا وتەنی «رەخنەی نارەخنە». لە پەراوێزی لاپەڕە (٥)یشدا ڕوونمکردووەتەوە، کە (ڕەختە) واتای (توند و تۆکمە و ساغ . خۆگرتە و قایم . بێخەوش ..) دەگەیەنێ، کەچی وا دیارە ئەو برایە، نەک هەر هێندە کوردی نەزانە ، دوو وشەی (ڕەخنە)و (ڕەختە)ی لەیەک بۆ جیانەکرێتەوە ، بەڵکو لە مانای

نەبینکدانەوەکەش تێ‌ئەگا ... وا دیارە ، تەقەی سەری دێ .. بێتو کاکە وریا ئەمە بە هەڵەی چاپ دابنێ ، خۆ دەبوو :

أ - لە چەند شوێنێکی دیدا بەهەمان شێوە دووپات نەبوایەتەوە ، بەتایبەت ئەوەتە لە دێری چوارەمی پەراوێزی ژمارە (١)دا هەر (رەخنەی نارەخنە) نووسراوە .

ب - بەتەنگ وتارەکەیەوە بهاتایە و خۆی سەرپەرشتیی چاپی بکردایە[٢] .

٣- دەبوو دەستەواژەی (رەخنەی نارەخنە) بخرێتە نێوان کەوانەی دووتاییەوە - واتە بنووسرایە : «ڕەخنەی نارەخنە» ، چونکە ئەوە سەرناوی بەرهەمەکەی منە[٣] .

---

(٢) وا پێدەچێ مامۆستا وریا بەلایەوە گرنگ نەبێ نووسینەکانی لە هەڵەی چاپ بە دوور بن ؛ یان تا ئێستا فێری کاری هەڵەبژێری نەبووبێ .... گەرنا ، ئەوە بۆ لەو ڕووەوە سەرپاکی بڵاوکراوەکانی هێندە شێواو و سەرگەردانن ؟

بێگومان ، دەبوو کاکە وریا کۆششی بکردایە ، کارەکانی لەو چەشنە خەوشە بپارێزێ ... دیارە منیش داوای شتێکی مەحاڵ و زیاد لە بارست و توانستی خۆی لێدەکەم ، چونکە ئەونک دەستنووسی بەرهەمەکانی پڕ لەو جۆرە هەڵانەن ، ئیدی کاتێ لە چاپ دەدرێن ، چۆن چاک دەبن .. بەوێنە دە ساڵێک لەمەوبەر وتارێکیان بۆ ناردبووم ، هەڵیسەنگێنم ، بەوە زۆر دڵگران بووم ، کە بینیم پیتی (ر)ی ناوی خۆی لەبیرکردووە و نووسیویە : (ویا) . لە دێڕی یەکەمیشدا سێ خاڵی پیتی (ژ)ی وشەی (ژمارە)ی دانەناوە و بووەتە (رمارە) ... هتد . بە تووڕەیی‌یەکی برایانەوە گلەییم لێ کرد و ئەویش لە بریتی ئەوەی شەرم بیگرێ ، کەچی پێکەنی ... چەند ساڵ لەسەر ئامۆژگاریی خۆم هەر بەردەوام بووم و کۆڵنەدەدا ، بەڵام لەم دواییەدا بەتەواوی بۆم دەرکەوت ، بابە و بە لای گوێیدا دەڕوات و منیش ئاسنی سارد دەکوتم .

(٣) ئەمیش هەر داواییەکی مەحاڵە .. ئەونک جیاوازیی دەقی وەرگیراو و گێڕانەوەی ئاسایی نەکا و تەنانەت ، کە دەقێکیش وەربگرێ ، نە بیخاتە نێو کەوانەی دووتاییەوە و ، نە وەک خۆی بە ساخ و سەلیمی بیهێنێتەوە ، ئیتر بە تەمای چی بین . کورد وتەنی : «ئاو بێنە و دەست بشۆ» .

٤- پێویستــــە لــە ژێر (ر)ی هەردوو وشەی (رەخنە) و (نارەخنە)دا چوکلە دەبێ ، بەڵام لــە ژێر هیچ کامێکیانــدا دانەنراوە[٤].

وێڕای ئەو هەموو خەوشەی سەرناوی ئەو وتارەی سەرنجڕاکێش ئەوەشە ، وتارەکەی باسی پاشبەندی (ێ)یە ، نەك (ە) ... من لە کتێبی «ڕەخنەی نارەخنە»دا گلەییم لە مامۆستا وریا کردووە، کە بە هەندێ کەرەستەی لاپەڕە (٥٦ - ٥٧)ی کتێبی «چەند جەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی» (١٩٧٦)ی مامۆستا مەسعوود محەمەد ، کە دەربارەی پاشبەندی (ە)یە ، کورتە وتارێکی پێکەوەناوە و بە ناوی «یاسایێکی فۆنۆلۆجی»یەوە بڵاوی کــردووەتەوە[٥] ... بۆ نەهێشتنی گومان لەو وتانەم نموومەکانی هەردووکیانم بەرانبەر یەک داناوە و تەنانەت هەندێ

---

(٤) وەنەبێ تەنیا هەر لەژێر (ڕ)ی ئەو دوو وشەیەدا چوکلەی دانەنابێ ، بە ڵکو ئەم دیاردەیە بە زۆریەی ئەو وشانەی (ڕ)یان تێدایە ، بەهەمان چەشن مامەڵەی لەگەڵ کردوون .. ئەوەتە لە (٩٨) وشە ، کە بە (ڕ) دەست پێدەکەن ، تەنیا بۆ سیانیان چوکلەی داناوە و بۆ (٩٥)ەکەی دیان پشتگوێی خستووە . یاخود لەو (٣٣) وشەیەی (ڕ) لە ناوەڕاست یان کۆتاییاندا هەیە ، بۆ (٢٢)یانی دانەناوە و تەنیا (١١)یانی ڕاست نووسیوە .. جا ئەم پاشاگەردانییە ، نەک تەنیا هەر لەم وتارەدا ، بەڵکو لە تێکڕای بەرهەمەکانی دی مامۆستا وریای بێناکدا ڕەوش و ئەنشەی لە ڕێنووسی کوردی بڕیوە .

(٥) وریا عومەر ئەمین . یاسایێکی فۆنۆلۆجی . گۆڤاری «ڕۆژی کوردستان» ، ژ ٦٦ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٥١ - ٥٢ .

شێوە دەربڕینی مامۆستا مسعوودم گێڕاوەتەوە ، کە کاکە وریا وتونیەتەوە .. بە دوا ئەمانەشدا ، پەنجەم بۆ چەند هەڵەیێکی زەق ڕاکێشاوە و بە بەڵگە و نموونەی زۆر ڕاستمکردوونەتەوە .. (بڕوانە: ل ٥ - ١٠) .

من وا چاوەڕوان بووم دەربارەی ئەو هەموو لایەنەی پاشبەندی (٥) شتێک بفەرمووێ ، کەچی ئەو پەنای بۆ پاشبەندی (یێ) بردووە . ئەوەی بەندە لەبارەی ئەم پاشبەندەیانەوە وتبێتی، هەر هێندەیە، کە لە لاپەڕە (١٢)دا بە دوو دێڕێک نووسیویە : بۆ (ی)ش لە وتاری «پاشبەندەکان»دا ، کەڵکی لە هەمان کتێبی مامۆستا مسعوود وەرگرتووە .

مامۆستا وریا، کە لە یەکەم دێڕی ئەم وتارەیدا بڵێ : «د.ناورەحمانی حاجی مارف لە باسێکیدا وای لە قەڵەم ئەدات» (ل١٥ ، س١) ، چێتر وایە، سەرەتا لەو برایەم ، کە زۆر شانازی بە زانینی بابەتی جێناو و ڕستەسازییەوە دەکات ، بپرسم : ئەو (ی)یەی لە دوای وشەی (وا)وە نووسیویێتی چییە و بۆ داینناوە؟ دانانی ڕاستە یان نا ؟ گەر ڕاستە بەڵگەی چییە؟ گەر هەڵەیە، چۆن ڕێ بە خۆی دەدات باسی ڕێزمـانی جێناوی لکـاو و ڕستەسازی بکا ؟...

کەسێک هەموو کار و ماندووبوونی ڕێزماننووسانی زمانی کوردی لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی جێناوە لکاوەکاندا وەلاوە بنێ و چەندین ساڵ بە ئیدیعای ڕێبازی نوێوە لاف و گەزاف لێ‌بدا ، گوایا ئەم خۆی لێزانــە و زانستییانە «بەپێی پەیڕەوی گوێزانەوە Transformation Grammar»[٦] ئەو کێشەیەی ساخکردووەتەوە،

---

(٦) وریا عمر امین، ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، بەغدا، ١٩٨٦، ل٦.

کەچی لە هەر هەنگاوێکی بەکارهێنانی جێناوی لکاودا هەڵنووتێ و سەرەنگرێ ببێ ، ئیتر چۆن بڕوا بەو خۆهەڵکێشان و خۆپەسنیدانەی دەکرێ؟

دەمێ ساڵە نووسەرانی ڕێزمانی کوردی دوو دەستە جێناوی لکاویان لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووودا دیاری کردووە :

دەستەی یەکەم

- تاک
  - کەسی یەکەم : م
  - کەسی دووەم : ت
  - کەسی سێیەم : ی
- کۆ
  - کەسی یەکەم : مان
  - کەسی دووەم : تان
  - کەسی سێیەم : یان

دەستەی دووەم

- تاک
  - کەسی یەکەم : م
  - کەسی دووەم : ی (یت)
  - کەسی سێیەم : Ø، ا(ات)، ، ێ (ێت)
- کۆ
  - کەسی یەکەم : ین
  - کەسی دووەم : ن
  - کەسی سێیەم : ن

هەروەها ئەوەیان یادداشتکردووە، کە دەستەی یەکەم لەگەڵ کرداری ڕابوردووی تێپەڕدا بەکاردێن و ، دەستەی دووەمیش دەچنە

سەر کرداری ڕابوردووی تێنەپەڕ و ڕانەبوردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ[7] .. مامۆستا وریاش لەم ساڵانەی دواییدا یەکدوو خشتە و چەند خەتێکی خواروخێچی بۆ ئەو بیر و بۆچوونەی دەیان ساڵ بەر لە ئێستا کردووە و بەمە کردوویەتی‌یە ماڵ و موڵکی خۆی ... ئەمە لە لایەک ، لە لایێکی دی‌یەوە ، ئەو کە لە یەکەم دێڕی ئەم وتارەیدا بڵێ : «... وای لە قەڵەم ئەدات»، وا پێدەچێ تەنانەت لەوەش باش تێنەگەیشتبێ، کە لەمەولەو وەری‌گرتووە ....

لە دەربڕینی «... وای لەقەڵەم ئەدات»ی مامۆستا وریادا ، ئەوە ڕاستە، کە کردارەکە - (ئەدات) ، جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی دەستەی دووەمی خراوەتە سەر، چونکە تێپەڕێکی ڕانەبوردووە ... بەڵام ئەو (ی)یەی لە دوای (وا)وە دانراوە، نەک هەر زیادە، بەڵکو هەڵەیێکی گەورەشە ... ئێمە دەزانین (ی) جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکی دەستەی یەکەمە و پێوەندی بە کرداری ڕابوردووی تێپەڕەوە هەیە ... جا لێرەدا چی ئەو جێناوەی هێنا ؟ ... بێ‌گومان کوردی نەزانین ...

گەر کرداری (ئەدات)ی ڕانەبوردوو بکەینە ڕابوردوو ، ئەو دەمە جێناوی (ات) لە کۆتایی کردارەکە هەڵدەگیرێ و جێناوی (ی) دەخرێتە دوای (وا)وە . وەک :

ڕابوردووی نزیک : وای لەقەڵەم دا Ø
ڕابوردووی بەردەوام : وای لەقەڵەم ئەدا Ø
ڕابوردووی تەواو : وای لەقەڵەم داوە Ø
ڕابوردووی دوور : وای لەقەڵەم دابوو Ø .

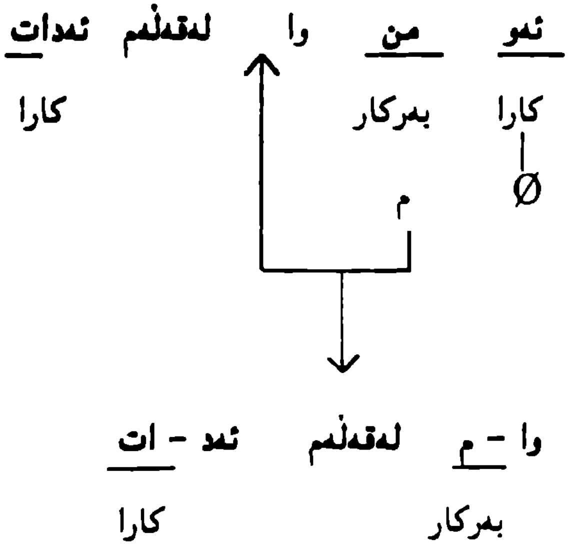

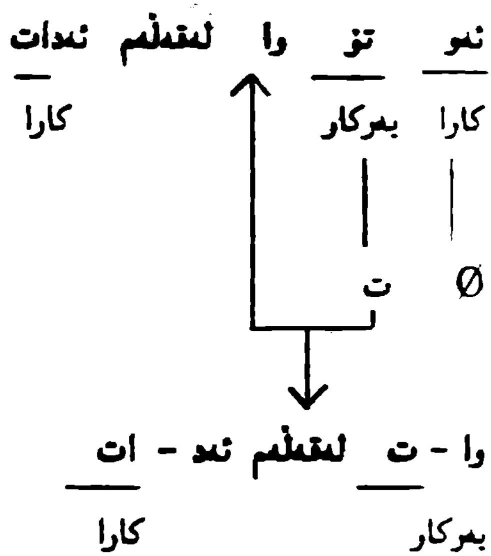
(7) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو دەربارەی کاری ئەو زانیانەی لە جێناوی لکاویان کۆڵیوەتەوە، بڕوانە : د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم - وشەزۆی . بەشی دووەم - جێناو . بەغدا . ١٩٨٧ ، ل ١٩ - ٧١.

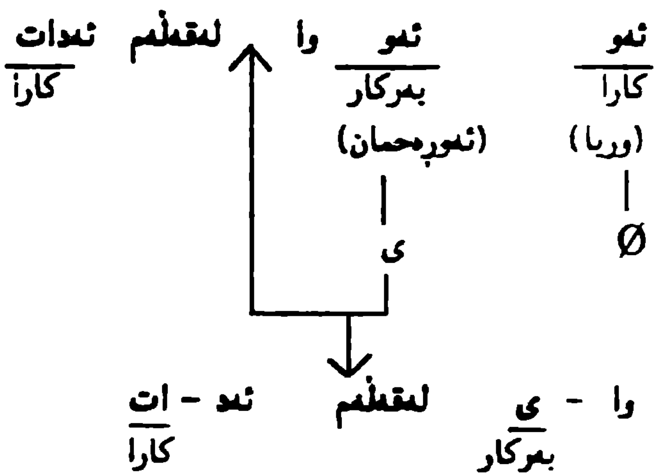
کەواتە کورد وەک مامۆستا وریا ناڵێ : «... وای لەقەڵەم ئەدات»، بەڵکو یەژێ : «... وا لەقەڵەم ئەدات »..

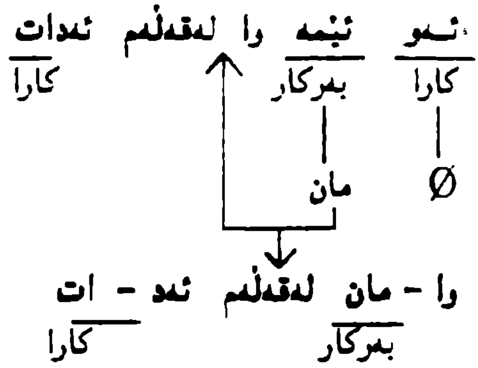
وێڕای ئەوە خراپ نییە ، مامۆستا وریا ئەوش بزانێ، گەر لە تاقی ڕانەبوردوودا (ی) لە دوای (وا)وە دابنرێ ، ئەوە (ئەورەحمان) دەبێتە بەرکار ، نەک کارا - واتە (یەکێک ئەورەحمان وا لەقەڵەم ئەدات) ، نەک (ئەورەحمان کەسێک وا لەقەڵەم ئەدات) ... ئەو برایە ، کە نووسیویە : ئەورەحمان «... وای لەقەڵەم ئەدات ، کە من ...»، بێگومان ویستوویەتی بڵێ : (ئەورەحمان ئەو بە شتێک تاوانبار ئەکات) - واتە (ئەورەحمان) ، کە دەبێ (کارا) بێ ، بووە بە (بەرکار) ..

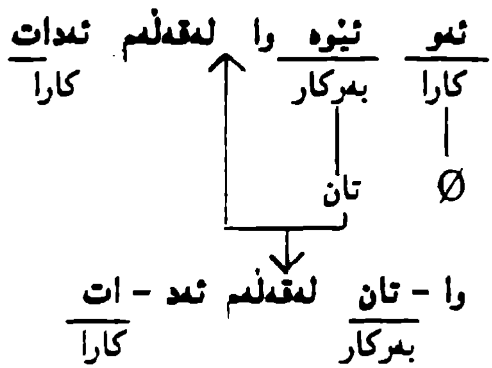
بۆ زێدە ڕوونکردنەوە با بڕوانینە ئەو چەند نموونەیەی خوارەوە :

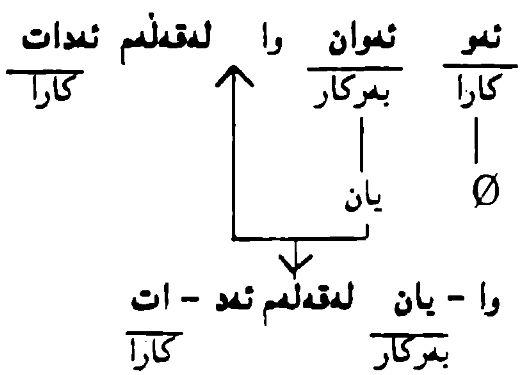

ئەو
تۆ
وا
لەقەڵەم
ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
ت
وا - ت
لەقەڵەم
ئەد - ات
بەرکار
کارا

ئەو
ئەو
وا
لەقەڵەم
ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
(وریا)
(ئەوڕەحمان)
Ø
ی
وا - ی
لەقەڵەم
ئەد - ات
بەرکار
کارا

ئەو ئێمە وا لەقەڵەم ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
مان
وا - مان لەقەڵەم ئەد - ات
بەرکار
کارا

ئەو ئێوە وا لەقەڵەم ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
تان
وا - تان لەقەڵەم ئەد - ات
بەرکار
کارا

ئەو ئەوان وا لەقەڵەم ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
یان
وا - یان لەقەڵەم ئەد - ات
بەرکار
کارا

بۆ درێژەپێنەدان ، ڕەخنەکانی دی سەر بە سێ دێڕی بەندی یەکەمی وتاری ناوبراو هەڵدەبوێرین و دێینە نێو باسی ئەوەی لە بەندی دووەمدا وتوویە : «وەک دەرئەکەوێ د.ئاوڕەحمان لەگەڵ ڕێزم بۆی لە سروشت و ئەنجامی باسەکانی مامۆستا مسعود محمد و هی من نەگەیشتووە» (ل١٥، س١) .

بەندە هێندە ئاگادار و بەئاگابێ لە یەکەم خوێندنەوەی وتاری «یاسایێکی فۆنۆلۆجی»دا هەست و دەرکی بەوە کردبێ ، کە سەرچاوەی ئەو کورتە باسەی کاکە وریا ، کەرەستەی لاپەڕە (٥٦ - ٥٧)ی کتێبی «چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی»ی مامۆستا مەسعوود محەممەد بێ و پاشانیش بۆچوون و نموونەکانی هەردووکیانی بەرانبەر یەکدی ڕاگرتبێ و بەراوردی کردبن و سەرباری ئەوەش کاکی خاوەنی ئەو وتانە ، خۆی لە کۆتایی ئەم وتارەیدا بفەرمووێ : «ئەوەی مایەی دڵخۆشی‌یە ئەوەیە د.ئاوڕەحمان دوای ئەمە هەموو دان بەوەدا ئەنێ کە باسەکەی من و مامۆستا مسعود دوو بابەتی جیاوازن» (ل١٩ ، س٢) ، ئیتر خوێنەری وشیار و زرنگی کورد چۆن بەو قسە و قسەلۆکانەی مامۆستا وریا ناخەنن ؟

گەر ئەوڕەحمان لە سروشت و ئەنجامی باسەکەی ئەو و ئەوی مامۆستا مەسعوود نەگەیشتبێ ، کەواتە :

١ - ئەو بەرانبەر یەکدی ڕاگرتنەی کەرەستەی بەرهەمی هەردووکیان و بەراوردکردنیانی لەسەر چ بنەما و زەمینەیێک کردووە و چۆن ئەو بانگی هەقەی داوە ؟

٢ - قسە ناڕاستەکەی مامۆستا وریا ، کە گوایا ئەوڕەحمان دانی بەوەدا ناوە ، ئەو دوو باسە ، دوو بابەتی جیاوازن و ئەمە مایەی دڵخۆشی‌یە ، لە لایەکەوە دەبێتە پاڵپشتی ئەوەی بەندە لە سروشت و بابەتی ئەو دوو نووسینە گەیشتووە و ، لە لایێکی

دی‌یەوە وتەی دژبەیەک و بێسەروبەری مامۆستا وریا ڕەتدەکاتەوە.

هەزار پێچ و پەناکردن پاساوی ئەو وەرگرتن و ناونەبردنە نادەنەوە ... کاکە وریا «تیر دەخا و کەوان دەشارێتەوە» ..

لە بەندی سێیەمدا بە کوردییە سپەهی و خۆشیکەکەی قەول و بەڵێنمان دەداتێ و دەڵێ : «بە زنجیرەیێک وتار یەکە یەکە موناقەشەیەکی زانستی هەموو ئەو رەخنانەی د. ئاورەحمان ئەکەم بۆ دەرخستنی ڕاستی کە لای ئاگاداران ئاشکرایە» (ل ١٥ ، س ١) .

گەرچی بێگومانم ، کاکە وریا ئەو کەسە نییە بتوانێ و پێی‌بکرێ (زنجیرەیێک وتار) بنووسێ و ، یان لە هێز و وزەیدا بێ (موناقەشەیەکی زانستی) بکات ..ئەوەتە «دیزە وتی من بنم زێڕینە، ئەسکوێش وتی ئەی من لە کوێ بووم» .. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ، هەشتنۆ مانگێک ئەم وەڵامەم ڕادەگەم ، تا ڕاستیی ئەم وتانەم بەتەواوی دەرکەوێ .

بۆیە دەڵێم مامۆستا وریا پیاوی ئەو بارە گرانە نییە ، چونکە هەموو دەزانین ، ناوەرۆک و کرۆکی ئەوەی لە ماوەی بیستساڵێکدا دەربارەی زمانی کوردی بڵاوی‌کردووەتەوە ، چەند بابەتێکی کەمی نێو بازنەیێکی تەسکن ، کە ئەویش بە زۆری لەم و لەوی وەرگرتوون و ئەوجاش چەندین جار کاوێژیان دەکاتەوە و دەیانجوێتەوە .. باشترین بەڵگەش بۆ ئەم وتانەم ، کەرەستەی ئەم وەڵامەیەتی ، کە هەر بەندێکی چوار جار و ، پێنج جار بڵاوی کردووەتەوە - واتە «کۆنە دەرفرۆشی بە نرخی تازە» .

فەرموون ! ئەوە فۆتۆکۆپیی هەندێ خشتە و نەخشە و هێڵکاریی ئەم وتارەی و نووسینەکانی دیی :

ئەوەی خوارەوە فۆتۆکۆپیی یەکەم خشتەی ئەم وتارەی – «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنە»دایە ، کە جێناوە لکاوەکانی تێدا ڕوونکردووەتەوە :

ژمارە	کەس	جودا	لکاو ١	لکاو ٢
تاک	١	من	م	م
	٢	تۆ	ت	یت
	٣	ئەو	ی	ێ – [illegible]
کۆ	١	ئێمە	مان	ین
	٢	ئێوە	تان	ن
	٣	ئەوان	یان	ن

بەپێی ئەو چاپەمەنییانەی ئێستاکە لەبەر دەستمدان ، ئەو خشتەیە (٤) جاری دیش ، لەو نووسینانەی خوارەوەدا بڵاوکراوەتەوە :

١ - وتاری «راناو لە کرمانجیی خوارووودا»، رۆژنامەی «هاوکاری»، ژ ٦١٦ ، ل٦ ، بغدا ، ١٩٨١/١٢/١٧.

ژمارە	کەس	جودا	لکاو		
تاک	١	من	م	م	م
	٢	تۆ	ت	یت	یت
	٣	ئەو	ی	—	ێت/ات
کۆ	١	ئێمە	مان	ین	ین
	٢	ئێوە	تان	ن	ن
	٣	ئەوان	یان	ن	ن

٢ - وتاری «رێزمانی راناوی لکاو ، گۆڤاری «کاروان» ، هەولێر ، ١٩٨٣، ل٦٨ .

ژمارە	کەس	جودا	لکاو		
			١	٢	٣
تاک	١	من	م	م	م
	٢	تۆ	ت	یت	یت
	٣	ئەو	ی	-	ات/ێت
کۆ	١	ئێمە	مان	ین	ین
	٢	ئێوە	تان	ن	ن
	٣	ئەوان	یان	ن	ن

٣ - نامیلکەی «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو» ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل٨

ژمارە	کەس	جودا	لکاو ١	لکاو ٢	لکاو ٣
تاک	١	من	م	م	م
	٢	تۆ	ت	یت	یت
	٣	ئەو	ی	-	ات/ێت
کۆ	١	ئێمە	مان	ین	ین
	٢	ئێوە	تان	ن	ن
	٣	ئەوان	یان	ن	ن

٤- وتاری «ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شیکردنەوەی مۆرفۆلۆجی»، گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»، ژ ١١٥ ، بەغدا ، ١٩٨٧ ، ل ١٩٣.

ژمارە	کەس	جودا	لکاو	
			A	B
تاک	١	من	م	م
	٢	تۆ	ت	یت
	٣	ئەو	ی	ات/ێت
کۆ	١	ئێمە	مان	ین
	٢	ئێوە	تان	ن
	٣	ئەوان	یان	ن

.... هتد[٨] .

بەڵێ «هەموو شتێک بە خوێ ، خوێنیش بە مەعنا».

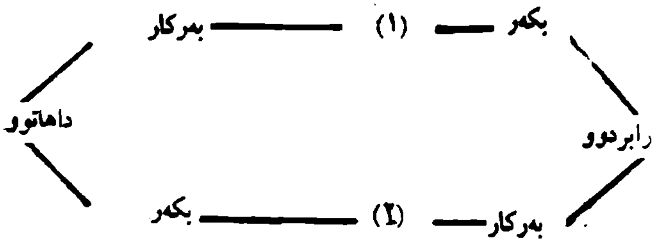
---

(٨) دەربارەی چۆنێتی جیاوازیی دابەشکردنی جێناوە لکاوەکانی ئەم خشتانە و کەموکورتی و هەڵەی دیاریکردنی جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکی دەستەی دووەم و یادداشت نەکردن و لەبیرکردنی هەندێ حاڵەتی ، بڕوانە لاپەڕە (٦٧-٧٢)ی ئەم کتێبە .

نووسەر بە دوا ئەو خشتەیەی بۆ ڕوونکردنەوەی جێناوە لکاوەکان خستوویەتە بەر چاو ، نەخشەیێکی دەرکەوتنی ئەو جێناوە لکاوانەی لە هەردوو دەوری کارایی و بەرکاریدا لە دوو کاتی دژیەیەکدا کێشاوە .. ئەو وێنەیەش بەهەمان چشن ، چەند جارێک بلاوی کردووەتەوە....

فەرموون ! ئەوە لە هەندێ نووسینیەوە بۆتان فۆتۆکۆپی دەکەم :

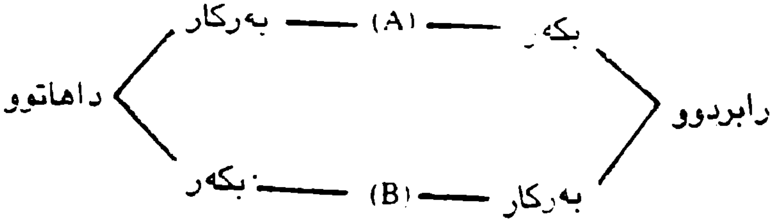
١ - لە وتاری «پاشبەندی / ی/ لە ڕەخنەی نارەخنەدا »وە[٩].

(ل١٥ ، س٢)

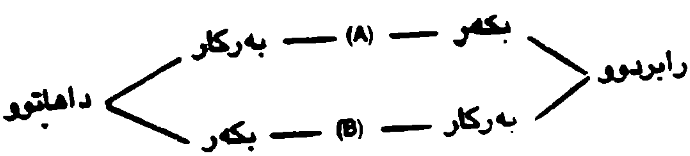
(٩) بڕوانە : گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ» ، ژ ١٤٢ ، بەغدا ، ١٩٩٨ .

٢ - لە نامیلکەی «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو» ەوە[١٠]

(ل ١٥)

٣ - لە وتاری «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو»ەوە[١١]

(ل.٧، س٢)

.... هتد .

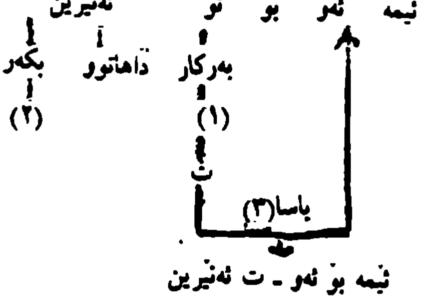
(١٠) بڕوانە : پەراوێزی ژ ٦.

(١١) بڕوانە : گۆڤاری «کاروان» ، ژ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٣

گشت نەخشە و خشتە و وێنەکانی دیی وەڵامەکەی مامۆستا وریا بە هەمان چەشنی ئەو دووانەی سەرەوەن ، کە نیشانم دان . جا بە پێویستی نازانـــم چەندین لاپەڕەی دیکە بەو بە یەک‌گرتنە پڕبکەمەوە و کورد وتەنیش : «مشتێک نموونەی خەروارێکە».

شتێکی دی کە پێوەندی بە وێنەکانی وتاری «پاشبەندی /یْ/ لە رەخنەی نارەخنەدا »وە هەبێ و خوێنەر یەکجارەکی لە عیلمەکەی کاکە وریا بڕەنجێنێ، ئەو چەند هێلکاری‌یەن ، کە لە گوێزانەوەیاندا لە نووسینەکانی پێشووتریەوە بۆ ئەم وتارەی ، هەڵەی گەورەی کردووە.

بۆ نموونە با سەرنج لەو هێلکاری‌یەی خوارەوە بدەین ، کە لە ستوونی دووەمی لاپەڕە (١٦)ی وەڵامەکەیدا کێشاویە :

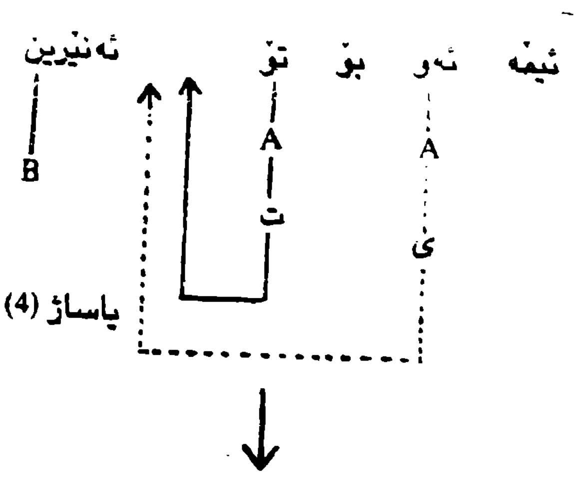

لەو وێنەیەی سەرەوەدا ، ڕستەی «ئیمە ئەو بۆ تۆ ئەنێرین»، کە کاکە وریا بۆ گۆڕینی جێناوی جودای بەرکاری ناڕاستەوخۆ بە لکاو کێشاویە، دەبوو ببی بە (ئیمە بۆ – ت – ی ئەنێرین)، نەک ئەو

وتەنی : : «ئێمە بۆ ئەو-ت ئەنێرین». گەر ئەمەی ئەو بە جێناوی جودا دەربڕین ، دەبێ بڵێین : (ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەنێرین).

بەڵێ ئەوهاوڕێیەم تا ئەو ڕادەیەش سافیلکە نییە ، جیاوازیی نێوان دوو ڕستەی (ئێمە ئەو بۆ تۆ ئەنێرین)و (ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەنێرین) نەزانێ ، بەڵام لەز و پەلەی وەڵامدانەوە ئاوەز و سەلیقەی وا لێبڕیوە ، تەنانەت نەخشەیێکی ڕاستی چەند ساڵ لەمەوبەری خۆی بشێوێنێ ...

ئەوەتە ، هەمان ڕستە - واتە : (ئێمە ئەو بۆ تۆ ئەنێرین) ، لە لاپەڕە (٢١)ی نامیلکەی «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو»دا ڕاست گۆڕیوە بە «ئێمە بۆ -ت-ی ئەنێرین».

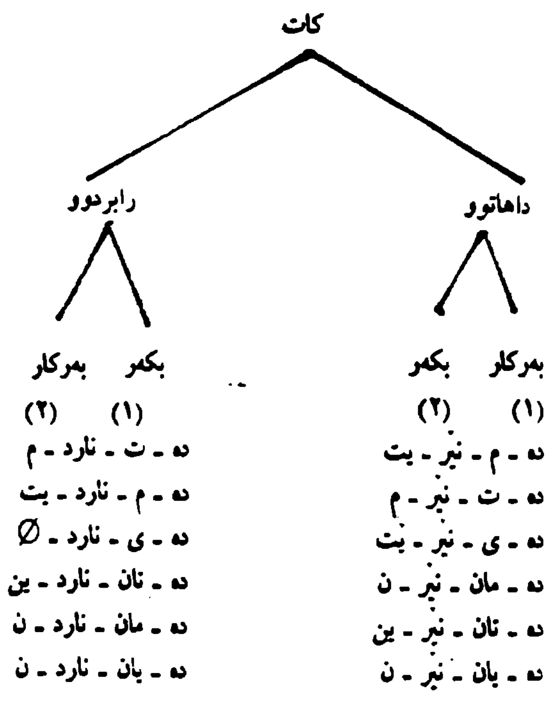
ئەوەش وێنەی ئەو نەخشەیەی :

ئێمە بۆ ـ ت ـ ی ئەنێرین .

ئەو كەرەستانەش ، كە كەوتوونەتە جغزی هێڵكاری‌یەكانی ئەم وتارەوە ، هێندە كز و ناتەواو و نەدارن ، لە زانین و زانیاریی زمانەوان و كوردزمان ناچن ...

بەوێنە لەم نەخشەیەی سێیەمدا :

نیشانی داوە :

١ - لە هەردوو کاتی ڕانەبوردوو و ڕابوردوودا جێناوە لکاوەکانی دەستەی یەکەم پێش ئەوانی دەستەی دووەم دەکەون .

٢ - لە ڕانەبوردوودا ئەوانی پێشەوە دەبنە (بەرکار)و ئەوانی دواوە (کارا) . لە ڕابوردوودا بەپێچەوانەوە ، جێناوە لکاوەکانی سەرەتا دەوری (کارا) دەبینن و ئەوانی کۆتایی دەبنە (بەرکار).

ئەوەی مامۆستا وریا بۆ هاتنی جێناوە لکاوەکان لەگەڵ کرداری ڕانەبوردوودا وتوویە، تەواوە. بەڵام دەمێ لەتەک کرداری ڕابوردوودا باسیان دەکا ، ساکاری و بێئاگایی دەبینرێ :

ئەوەتە خۆنواندنی جێناوە لکاوەکانی تەنیا لە ڕابوردووی بەردەوامدا باس‌کردووە . ئەمە وا دەگەیەنێ لەوە بێ خەبەر بێ ، کە لە زمانی کوردیدا (ڕابوردووی نزیک)و (ڕابوردووی تەواو)و (ڕابوردووی دوور)یش هەبن و نەزانێ جێناوە لکاوەکان بە چەشنێکی دی لەگەڵیاندا دێن .

ئەگەرچی لە ڕابوردووی بەردەوامدا جێناوە لکاوەکان تەنیا لە یەک حاڵەتدا دەردەکەون ، کە ئەویش بریتییە لە هاتنی جێناوێکی دەستەی یەکەم لە سەرەتاوە لە دەوری کارادا و لە کۆتاییەوە جێناوێکی دەستەی دووەم لە ڕۆلی بەرکاردا . بەڵام ئەم یاسایە بەتەواوی لەگەڵ جۆرەکانی ڕابوردووی نزیک و تەواو و دوور ناگونجێ.

هەرچی یاساکانی دەرکەوتن و دەوربینینی جێناوە لکاوەکانە لەگەڵ ئەو سێ چەشنە ڕابوردووەدا ، بەم جۆرەی خوارەوەیە :

١ - هاتنی دوو جێناوی دەستەی یەکەم بەسەریەکەوە . وەک:

* ڕابوردووی نزیک :

نارد - مان - یان = ئەوان ئێمەیان نارد .

* ڕابوردووی تەواو :

نارد - وو - مان - یان = ئەوان ئێمەیان ناردووە .

* ڕابوردووی دوور

نارد - بوو - مان - یان = ئەوان ئێمەیان ناردبوو

لەم حاڵەتەدا جێناوی یەکەم هەمیشە بەرکارە و جێناوی دووەمیش هەردەم کارایە .

٢ - هاتنی جێناوێکی دەستەی یەکەم لەگەڵ جێناوێکی دەستەی دووەم.

لەم حاڵەتەدا جێناوەکەی دەستەی یەکەم چ لە پێش ئەوەی دەستەی دووەمەوە بێت و ، چ لە پشتیەوە ، هەر وەک کارا خۆی دەنوێنێ . جێناوەکەی دەستەی دووەمیش چ لە پێش ئەوی دەستەی یەکەمەوە دەرکەوێ و ، چ لە پشتیەوە ، هەر وەک بەرکار دەور دەبینێ . بەغوونە :

أ - کاتێ جێناوی دەستەی یەکەم لە پێشەوە دێ و ئەوی دەستەی دووەم بە دوایدا :

* ڕابوردووی نزیک :

نارد - تان - ین = ئێوە ئێمەتان نارد .

نارد - مان - ن = ئێمە ئێوە (ئەوان)مان نارد .

* ڕابوردووی تەواو :

نارد - وو - تان - ین - ە = ئێوە ئێمەتان ناردووە .

نارد - وو - مان - ن - ە = ئێمە ئێوە (ئەوان)مان ناردووە.

* ڕابوردووی دوور :

نارد - بوو - تان - ین : ئێوە ئێمەتان ناردبوو .

نارد - بوو - مان - ن = ئێمە (ئەوان)مان ناردبوو .

ب - دەمیٚ جێناوی دەستەی دووەم لە پێشەوە دەردەکەویٚ و جێناوی دەستەی یەکەم بە دوایدا دیٚ :

* ڕابوردووی نزیک :

نارد - ین - یان = ئەوان ئێمەیان نارد .

نارد - ین - ت = تۆ ئێمەت نارد.

* ڕابوردووی تەواو :

نارد - وو - ین - یان - ە = ئەوان ئێمەیان ناردووە .

نارد - وو - ن - یان - ە = ئەوان ئێوەیان ناردووە .

* ڕابوردووی دوور :

نارد - بوو - ین - یان = ئەوان ئێمەیان ناردبوو .

نارد - بوو - ن - یان = ئەوان ئێوەیان ناردبوو

... هتد .

کاکە وریا دەبوو لە زمانی کوردییەوە ، ئەو جۆرە تایبەتێتییانەی جێناوە لکاوەکان هەڵهێنجیٚ ، نەک ئەو چەند بارە ساکارە ناتەواوە و ئەویش هەر دەمە نادەمێک لە نوژەنەوە ئەو قەوانە سواوە پەرپووتەمان بۆ لیٚبداتەوە .

وێڕای هەموو ئەوە،ئەم نەخشەیەی سێیەم باسێکی لاوەکیش دێنێتە گۆڕیٚ ،ئەویش هێنانە ئارای هەندیٚ زاراوەی ناتەواو و چەوت و چەوێڵن ، کە بەڕاستی ناشارەزایی و نابەڵەدیی باوکی ئیڤان نیشاندەدەن ...

بەوێنە ، هەر لە سەرەتای دابەشکردنی (کات)ەوە لەو نەخشەیەدا، زاراوەی (داهاتوو)ی بۆ (ڕانەبوردوو) داناوە . گەر لە هەڵەی بەکارهێنانی وشەی (داهاتوو) بەرانبەر (مستقبل)یش

بگەڕێین ، بەڵام چۆن دەشێ لەوە بێدەنگ بین ، بکرێتە زاراوە بۆ هەردوو کاتی ئێستا (مضارع)و ئاینده (مستقبل) ؟..

لە کۆتایی هەمان نەخشەدا ، کە نووسیویە «دەستەی (٢) هەمیشە بە رەگی کارەوە دەلکێ» (ل١٦ ، س١)، تۆ بڵێی لە گەردانکردنی نموونەکەی خۆیدا ، واتە - (ناردن)دا ، ئەوەی نەبینیبێ، (نێر) بنەمای کاتی ڕانەبوردووە و ، هی کاتی ڕابوردووش (نارد)ە... زمانەوانانی کورد ، کە زاراوەی (ڕەگ)یان بۆ کەرەستەی کاتی ڕانەبوردوو و (قەد)یش بۆ کەرەستەی کاتی ڕابوردوو پەسەندکردووە، هۆی جیاوازیی ئەو دوو بنەمایەیە. بێتو کاکە وریا دەرکی بەو جیاوازی‌یە نەکردبێ ، یان بەو زاراوانە قایل نەبووبێ ، خۆ دەبوو پێمان بڵێ بە ڕەگی کامیانەوە دەلکێ - واتە بە هی ڕانەبوردووەوە ، یان ڕابوردووەوە...

لە سەرێکی دی‌یەوە ساکاری‌یەکەی هێندە زەقە ، ئەوە نەزانێ ، لە هەندێ حاڵەتدا جێناوە لکاوەکانی دەستەی دووەم بە «رەگی کارەوە» نالکێن . بۆ نموونە .

أ - نارد - تان - ین

نارد - - یان - یت

....

ب - دە - نووس - ر - ێ - ین

دە - نووس - ر - ا - یت

....

ئەوەتە جێناوەکانی (ین ، یت ...)ی دەستەی دووەم بە «رەگی

کارەوە» نەلکاون . نە خالی (أ)دا بە دوا (تان ، یان)ی دستەی یەکەمدا هاتوون و نە خالی (ب)دا لە کۆتایی (ر-ی ، ر- ا)ی کارا بزری‌یەوە دەرکەوتوون .

بی‌ئاگایی لەم دیاردە بەرچاوە جێی سەرسوڕمانە .

لە چەند بەندێکی دی وتاری ناوبراودا ، زاراوەی ئەوتۆ بەرچاو دەکەون ، کە یەکجارەکی ئاواز و ئاوەزی کوردایەتی دەشێوێنن .. بە نموونە، لە سەرەتای پەراوێزی ژمارە (١٠)دا بۆ Pronominali-zation - (بەجێناوکردن) ، زاراوەی (راناواندن)ی داڕشتووە[١٢] ... وێڕای ئەوەی، کە زمانەوانانی کورد (بەتایبەت د. نەسرین محەممەد فەخری و مامۆستا مستەفا زەنگەنە ..) گەلێ ڕووی پاشگری (-اندن)یان ساخکردووەتەوە ، ئەمڕۆ تەنانەت کۆلکەخوێندەواری کوردیش دەزانێ، وشەکانی وەک : (ژن، پیاو ، دەرگا، پەنجەرە ، ئاسمان ، شەقام ... ناو ، ڕاناو ...) بە تۆبزیش ئەو پاشگرە وەرناگرن .. ئێدی کاکە وریا گاڵتە بە زمانی زگماکی دەکا ، یان کورد وتەنی : «لە بێ‌خەبەران کەشکەک سڵاوات»؟! ..

... و گەلێکی دی ..

* * *

بەندە ، کە لە پەراوێزی ژمارە (٤)ی بەرهەمی «وتاری کارپۆلێن‌کردن بەپێی ڕۆنان و چەند سەرنجێک »دا نووسیوێتی :

---

(١٢) زاراوەی (ڕاناو) خۆی بارە بەسەر زمانی کوردییەوە ، کەچی کاکە وریا پاشگری (-اندن)یشی خستووەتە سەر .. ئەمە ئەو پەندە دێنێتەوە یاد ، کە دەڵێ : «ڕێوی خۆی نەدەچوو بە کونەوە ، هەژگێکیشی بەستبوو بە کونەوە».

باسەکەی د. وریا پێوەندی بەوەی مامۆستا تۆفیق وەهبی‌یەوە هەیە ، کە لە بەندی (٤٧)ی لاپەڕە (١٠)ی کتێبی «دەستووری زمانی کوردی» (١٩٢٩)دا لێی‌دواوە و ئەوجا لە کتێبی «ڕەخنەی نارەخته»دا ئەوە نەبینرێ، کە بۆ خوێنی چێشتیش لە هیچ شوێنێکدا مامۆستا مسعوود محەممەدی بە یەکەم توێژەری پاشبەندی (یێ) دانابێ ، ئیتر کاکە وریا چۆن وا زوو ئەو بوختانەی هۆنی‌یەوە و ڕێی بە خۆی دا لە بەندی چوارەمدا بڵێ : «بە لای د. ئاورەحمانەوە مامۆستا مسعود یەکەم کەسە باسی ئەم پاشبەندەی کردووە ..» (ل ٨٥، س١) .

یاخود ، کە مامۆستا وەهبیی خۆمان (٢٦) ساڵ بەر لە (ئەدمۆنس)و (٣٢) ساڵ پێش (مەکەنزی) لەو دیاردەیە دوابێ، ئیتر بە چ گەز و پێوانەیێک ؛ بە کام یاسا و ڕێبازێکی نوێ لە سەرەتای بەندی پێنجەمدا دەڵێ : «یەکەم کەس باسی ئەم پێشبەندەی کردبێ (ئەدمۆنس)ەو لە ساڵی ١٩٥٥دا .. دوای ئەم لە ساڵی ١٩٦١دا د. مەکەنزی باسی ئەم پێشبەندە ئەکات» (ل ١٦، س١) .. کورد ڕاستی وتووە : «کون بە سەهۆڵ بگیرێ هەر دەکرێتەوە»...

وێڕای شێواندی ئەو ڕاستی‌یە ، سەرنج بۆ دوو خەوشی ئەو بەندە کورتە ڕادکێشم :

١ - باس ، باسی پاشبەندی (یێ)یە ، کەچی لێرەدا، بووە بە (پێشبەند)... ئەم جۆرە پاشاگەردانی و بەربادی‌یە بە زۆربەی بەرهەمەکانی‌یەوە دیارە .. ئەلحق «تەرەتۆنەکەی ناگاتێ»...

٢ - لاپەڕەکانی باسەکەی د . مەکەنزی یادداشت نەکردووە ، چونکە ئەو خۆی ماندوو ناکا و هەمیشە کاری هەر ڕەمڵ‌لێدانە ...

«نیرە بیدۆشە»کەیە ..

کاکە وریا دوای خستنە ڕووی ئەو کۆمەڵە خشتە و نەخشەیەی لە نووسینەکانی زوویەوە وەریگرتوون (کە بەشێکیانی بە هەڵە گوێزاوەتەوە و هەندێکیان پێوەندیی ڕاستەوخۆیان بەم بابەتەی ئێستایەوە نییە و ...) هاتووەتە سەر ڕەتکردنەوەی بۆچوونەکەی مامۆستا مەسعوود و بەراوردکردنی لەگەڵ کارەکەی خۆی و دەڵێ: ئەو بۆچوونەی مامۆستا مەسعوود «دوورە لە ڕاستی» (ل ١٧، س١) ، کە وا ڕادەگەیەنی (لە حاڵی بزربوونی (مفعول) بزوێنەکە دەبێتە (یێ) »[١٣] (ل١٧ ، س٢) . ئەوجا بۆ پتەوکردنی ئەو وتەیەی دوو هۆی نابەجێی یادداشت کردووە :

لە یەکەمیاندا بێ‌ئەوەی تاکە بەڵگەیێکی مێژوویی ، یان مەنتیقی هێنابێتەوە ، نووسیویە:«بزوێنەکە نییە ئەبێتە (یێ) بەڵکو پێشبەندە .. ئەبێتە (یێ)» (ل١٧، س٢)، بەڵام مامۆستا مەسعوود ، کە بەپێچەوانەوە وای ڕاگەیاندووە (یێ) دەبێتە پێشبەند ، لە نالی و حاجی قادری کۆیی و فۆلکلۆرەوە نموونەی هێناوەتەوە .. بێ‌گومان زۆر بەکارهێنانی ئەو (یێ)یە لە ناوچە جیاجیاکانی ئەمڕۆی کوردستان و زووی سلێمانیدا ، پتر دەبێتە پاڵپشتی بۆچوونەکەی مامۆستا مەسعوود، نەک خەمڵێندانە بێ پشت و پەناکەی کاکە وریا .

---

(١٣) کاکە وریا لە تەواوی ئەم دەقەدا - «لەوەدا کەوا حاڵی بزربوونی (مفعول) بزوێنەکە دەبێتە (یێ) »، کە لە مامۆستا مەسعوودی وەرگرتووە ، (کەوا)ی پەڕاندووە و کەوانەکانی (مفعول)یشی دانەناوە ، واتە نووسیویە : «لەوەدا لە حاڵی بزر بوونی مفعول بزوێنەکە دەبێتە (یێ)».

له دووەم هۆشدا ، که دەڵێ : «بزربوونی مفعول نی‌یه ئه‌یکات به (ێ) بەڵکو گۆڕینیه‌تی به لکاو» (ل ١٧ ، س٢)، ئەوەی شاردووەتەوە، که مامۆستا مسعوود لەو بارەیەوە لە دێڕی (٧)ی لاپەڕە (٥٦)ی کتێبی «چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی»دا نووسیویه : «ئەمەش یەکێکه له خاسیه‌تەکانی ڕاناوی لکاو که له شتی تری جودا دەکەنەوە ..» .. کەواته هەردوو باس یەک بابەتن – واته هەوڵی مامۆستا مسعوود بۆ ڕوونکردنەوەی چۆنێتیی دەربڕینی (کارا)و (بەرکار) به جێناوی لکاو ،بووەته هەوێن و بیر و کەرەستەی لێدوانەکەی کاکه وریا . خۆزگه ئەم عەزیزەم لەو ڕێگه چەوته دوور دەکەوتەوە و دەهاته سەر ئەو ڕاسته شەقامەی برایانی دی پێیدا دەڕۆن .. ئەوەته مامۆستا مسعوود بەو هەموو زانین و گەورەیی‌یەی خۆیەوە ، هەر لەبەر ئەوەی مامۆستا تۆفیق وەهبی کەمێک لەو کێشەیه دواوە ، بەوپەڕی لەخۆبوردوویی‌یەوە ، ئەوە ڕوون دەکاتەوە ، دەشێ مافی ئەوە به خۆی بدات ، وشەی «حەشارگه» بکاته سەرناوی ئەو باسەی یان نا؟ .. ئەوته دەڵێ : «بەپێی ئەوەی که جارێکیان خۆم لەبارەی ئەو فعلانه شتێکم نووسیبێت و مامۆستا تۆفیق وەهبیش بەر له من باسی کردبێتن هەر دەڵێی مافی ئەوەم نەمابێ ناوی (حەشارگه) بکەمه عنوانی ئەو جۆره فعلانه»(ل٥٣) ... بەڵێ مرۆی زانا و دانا ؛ دەسپاک و سەرڕاست بەو جۆره هەڵس‌وکەوت دەکات ..

سەرەڕای یەکگرتنەوەی ئەو دوو لایەنەی باسەکانی هەردووکیان (که کاکه وریا به جیاوازی له قەڵەم داون) ، هەندێ بابەتی دی وێکچوون له نێوانیاندا دەبینرێ . بەوێنه :

١ – ئەو کردارانەی له هەردوو بەرهەمدا کراونەته نموونه وەک یەکن، که (دان ، گەیشتن، گرتن ...)ن.

٢ - هەندێ شێوە دەربڕینی زاری مامۆستا مسعوود لە وتارەکەی کاکە وریادا بەئاشکرا دبینرێ.

ئەوەیە ڕاستی و دروستیی مسەلەکە ، بەڵام نووسەری وتاری «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنەدا » وا دەزانێ بە بیانو و بەهانەی پڕوپووچ دەتوانێ خوێنەر بخەڵەتێنێ .. واش تێگەیشتووە ، گەر بە دوا ئەوەدا چەند قسەیێکی زل بکا، ئیتر بە تەواوی لەو تەنگژەیە ڕزگاری دەبێ، ئەوەتە بۆ ئەو مەبستە لە کۆتاییدا نووسیویە : «بەداخەوە ئەڵێم د. ئاورەحمان لەم بۆچوون و بڕیارەیدا نەختێ پەلەی کردووە و بۆچوونەکەی مامۆستا مسعود محمدی بە راستییەکی مطلق لەقەڵەمداوە و بڕیاری ئەوەی داوە من لەوم وەرگرتووە .. ئەمە دژی هەموو جۆرە پێرەوێکی زانستییە» (ل١٨-١٩).

ئەگەرچی وەڵامی ئەو وتانە ئاو زۆر دەکێشێ، بەڵام بە کورتی بە چەند خاڵێک لێیان دەدوێم :

١ - گەر ئەو قووڵبوونەوە و لێکدانەوە و بەدواکەوتن و پشوودرێژییەی بەندە پەلەکردن بێ و ساکاری و بێ‌ئاگایی و هەڵە و خەوشی زۆر و خۆڕانەگریی ئەویش هێمنی و هێوری بێ ، ئەوە ئاسمان ئەستوونی دەوێ.

٢ - کە وتوویە : «بۆچوونەکەی ماموستا مسعود محمدی بە راستییەکی مطلق لەقەڵەمداوە»، پەنجەی بۆ هیچ لاپەڕەیێکی نووسینەکەی من ڕانەکێشاوە ، چونکە ڕاست ناکا و لە بەرهەمەکەی مندا شتی وا نەوتراوە.

٣- تاکە شتێک کە ڕاست بێ ، ئەم وتەیەتی : « بڕیاری ئەوەی داوە من لەوم وەرگرتووە » ... بەڵێ ئەم بڕیارەم لە خۆڕایی نەداوە ،

بەڵکو لەسەر بناخە و بنەمای پتەوی بەراورد و بەیەکگرتن دامەزراندووە .

٤- دیارە لای کاکە وریا کاری ناڕەوا (هاودەنگی پێڕەوی زانستی)یە و ، هەرچی کاری ڕەواشە « دژی هەموو پێڕەوێکی زانستی‌یە » ...

☆ ☆ ☆

مامۆستا وریا وا ڕادەگەیەنێ ، لەبەر ئەوەی « دەست نیشان کردنی یاساکانی پاشیەندی (یْ) لە زمانی کوردیدا بابەتێکی ئاڵۆزی سەر بە سینتاکسە » (ل١٩ ، س٢) ، نەدەبوو ئەورەحمان «خۆی لەم گێژاوە » بدا (ل١٩ ، س٢) ، چونکە « ئەوە چەن ساڵە (وەک سەرۆکی بەشی کوردی » (ل١٩، س٢) داوای لێ « ئەکەم دەرسی سینتاکس بە قوتابیانی ماجستێر و دکتورا بڵێتەوە ... داوای لێبوردن ئەکات و ئەڵێ لێی نازانم و سەرم لێی دەرناچێ » (ل١٩ ، س٢) .

ئەوێک بە ڕۆژی ڕووناک کەرستە لە بەرهەمی زمانەوانانی کورد و نامەی ماجستێر و دوکتۆریی خوێندکارانی کوردەوە وەربگرێ و بیکا بە ماڵ و موڵکی خۆی و بە بیانو و بەهانەی هەرزان بەها هەوڵی شاردنەوەی بدا ... یاخود کە دەقی بڵاوکراوە وەردەگرێ ، بۆ وەدیهێنانی مەبەستی ناڕەوا و نابەجێی بیشێوێنێ و تێکوپێکی

بدا... ئێدی دەمێ وتووێژ و دەمەتەقێیەک بگێڕێتەوە ، دەبێ چی بەسەر بێنێ و بەرانبەرەکێشی تووشی چ دەردی سەری و گرفتارییەک بکا ، بەتایبەت چونکە خۆ ئەمیان ماست نییە بە لێویەوە دیار بێ .

بەڵێ من بۆ نەوتنەوەی بابەتی ڕستەسازی داوای لێبووردنم کردووە و بە گاڵتەشەوە وتوومە «باشی لێ نازانم» ، کەچی بەداخەوە مامۆستا وریا ئەمەشی کردووە بە «لێی نازانم و سەرم لێی دەرناچێ».. جا نەک هەر خۆی بەڵکو گێل و گەمژەش تێدەگەن ، ئەو وەڵامە گاڵتە و شۆخییەی بەندە تەنیا بۆ ئەوە بووە، پتر بابەت و دەرزی لەبەردڵانی خۆی بلێتەوە .

گەر بەندە بابەتی ڕستەسازییش باش نەزانێ ، هیچ گلەیییەکی نایەتە سەر ، چونکە ئەو دەرزەی نەوتووەتەوە ... بەڵام کاکە وریا ، کە لە هەر نووسینێکیدا چەندین ڕستەی گێژ و خواروخێچی دوور بە ئاوەز و ئاهەنگی کوردی ، وەک چەقڵ لە چاو دەچەقن ، چۆن ڕووی دێ توخن و نیزیکی ئەو کێشەیە بکەوێ ... ئەو برایەم وەنەبێ هەر لەم بوارەدا وا کوڵەوار و کز و سەقەت بێ ، بەڵکو لە دەوار و دەرەتانی بابەتەکانی دیی زمانی کوردیشدا بەهەمان چەشنە و کەچی بە ڕاست و چەپدا پەلدەهاوێ. بەوێنە : دەربارەی دەنگسازی دەنووسێ و دەرز دەڵێتەوە ، کەچی تا ئێستا هەندێ دەنگی کوردی ڕاست بۆ ناوترێ ... خۆی دەخاتە گێژاوی واتارسازییەوە و مانای سەدان وشەی کوردی نازانێ و ئەوانەی دەشیانزانێ ، مانای بەشێکی

زوریان بە هەڵە لێک دەداتەوە ... لە مەیدانی وشەسازیدا هێندە بێ ئاوەزە ، ناو و ناوەڵناوی لێ بووە بە کردار ... هتد ، کەچی «دەڵێی نە بای دیوە و نە باران» .

مامۆستا وریا ئەوە باش دەزانێ ، بێتو من دەرزی ڕستەسازیم بوتایەتەوە ، هیچ نەبێ خوێندکارانم لەو مەینەتی و دەردی سەریە مەرەخەس دەکرد ، کە بۆ ڕاستکردنەوەی ڕستە ناکوردییەکانی ئەو دەیچێژن .

بە بڕوای من ، وا چاکە مامۆستا وریا لە نووکەوە تێهەڵچێتەوە، واتە چەند ساڵێک خەریکی فێربوونی زمانی بابی ببێ ... بەدوا ئەمەشدا هەوڵی پەیداکردنی شارەزایی لە سەرجەمی قوتابخانە زمانەوانییەکان و بەتایبەت پێڕەوی چۆمسکی (کە ئەو خۆی بە شاگردی دەزانێ) بدا ... کورد وتوویە «تا بە شەو نەڕۆیت ، بە ڕۆژ ناگەیتە مەنزڵ» و دیارە چۆمسکی‌یش شاگردی کارتۆنی ڕاناگرێ .

بەندە دڵنیا و خاترجەمە ، کە ئەو هاوڕێیەی چەند کەم لە زمانی بابی بەڵەدە ، گەلێ کەمتریش لە پێڕەو و یاساکانی قوتابخانەی چۆمسکی ئاگادارە .. وەلێ ، ئەو تەنیا سەوداگەری و بازرگانی بە ناوی قوتابخانەی چۆمسکی‌یەوە دەکا ... گەر نا ، ئەوە چەندین ساڵە بۆ بەرهەمێکی ئەو زاتەی نەکردە کوردی؟ بەڵێ! کاتی ئەوە هاتووە ، ئەو قاچاخچیانە سنووردداش بکرێنەوە!...

کاکی ئازیز ماوەیەکە نازناوی (استاذ علم اللغة)ی لە خۆی ناوە . ئەمیش دوای ئەوەی بیست ساڵێک ئەو خەڵکەی پەوە خەڵەتاند ، گوایا بڕوانامەی دوکتۆرای هەیە[١٤]... دەبێ دوای پەردە هەڵماڵین لە ڕووی ئەم نازناوە زل و قەبە نوێیەی ئێستاشی سبەی خۆمان چۆن پێ بناسێنێ؟ ...نیازی لەم بەکارهێنانی کارتی درۆیە چییە؟... گوایا نازانێ «تەعریفی خۆکردن ، پەموو جوونە»؟...

من جگە لە هەندێ بیروڕای زمانەوانیی خۆم و وەرگێڕانی چەند وتارێکی ئەو بوارە ، بەرگی یەکەمی کتێبی «سەرەتایێکی زمانناسی» ، کە (٣٣٩) لاپەڕەیە بڵاوکردووەتەوە و بەرگی دووەمیشیم بۆ چاپ ئامادەکردووە و ئەوجاش بەو نازناوانە ، خۆم، خۆم گەورە ناکەم...

سەرباری هەموو ئەمە ، ئەوەی بە گاڵتە بۆ خۆقوتارکردن لە

---

(١٤) ئەمە ڕووداوێکی کۆتایی ساڵانی چل و سەرەتای پەنجاکانم وەبیردێنێتەوە :

لەو سەردەمەدا کابرایێکی میسری بە پزیشکی بەڕێوەبەرێتیی مەعارفیی سلێمانی دامەزرابوو ... بۆ هەر قوتابخانەیێک بچوایە ، بەر لە هەر شت مقەستێکی لەگەڵ خۆی دەبرد . پۆل بە پۆل دەگەڕا و هەر قوتابییێک قژی درێژ بوایە ، یەکسەردوو بۆی هەڵدەپاچی ... ئاخرێکەی پەردە لە ڕووی هەڵماڵرا و زانرا سەرتاشە و بە بڕوانامەی کەسێکی دی هاتووە... بەپەلە سنوورداش کرا....

سەیر ئەوەیە ، لەم ساڵانەی دواییدا . کاکە وریای خۆمان ، خۆی لێکردبووە دوکتۆر و ، ئەوەتە :دەستەکەی ئەویش کەوتە ڕوو.... جا هەر لەبەر ئەم هۆیەیە ، لەم بەرگی دووەمەی کتێبی «ڕەخنەی ناڕەختە» دا بە (دوکتۆر) ناوم نەبردووە .

(ئەو سەرتاشەی خۆی لێکردبووە پزیشک جارێکی دی دەگەڕێتەوە) دەشێ بکرێتە سەرناوی چیرۆکی ئەو جۆرە بەسەرهاتە .

وتنەوەی بابەتی ڕستەسازی وتوومە «باشی لێ نازانم» ڕاستیش بێ، دەبوو مامۆستا وریا هەر بە ڕەوای بیبینیایە لە مەیدانی ڕستەسازیدا ڕەخنەبگرم و نەڵێ : «کەچی لێرە خۆی لەم کێژاوە داوە» (ل ١٩ ، س٢) ، چونکە مامۆستا وریا گەلێ جار لە دەریای قووڵی ئەوتۆدا مەلە دەکا ، کە مەلەوانی چاکیشی تێدا دەخنکێ.... ئەوەتە :

١- سەرپەرشتیی دوو نامەی دوکتۆری کردووە ، کە یەکێکیان دەربارەی زاری هەورامی‌یە و ئەوی دییان - زاری لوڕی ... ئاخر ئەوێک خۆی دەدان بەوەدا بنێ و بڵێ ، من تا ئێستا شێوەزاری خۆمم بۆ دابین ناکرێ ، ئێدی چۆن سڵناکاتەوە، سەرکاریی ئەو کارانە بگرێتە ئەستۆ؟... «لە هەزار ئاش دەکا و ئاشێک ناماڵێتەوە»...

٢- ساڵانێک ، کە هێشتا کوردی لە ئێستاش خراپتر دەزانی، بووبوو بە سەرپەرشتی زمانەوانی (مشرف لغوي)ی ڕۆژنامەی «هاوکاری»و گۆڤاری «بەیان».. تەنانەت جارێکیان مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی زۆر سەرزەنشتی کرد و بە گژیا چوو ، چونکە بە دەستکاریی ناشیانە ، هەندێ ڕستەی ڕاستی بۆ خواروخێچ کردبوو ... باشە ، کاکە وریا بەو هەموو کوردی نەزانینەوە ، چۆن ڕێي بە خۆی داوە و چۆن ڕووی هاتووە ، ئەو پۆستە وەربگرێ؟... جا ئەمە هەر بۆ پارە وەرگرتن بووە؟ یان هەموو شت بۆ خۆی بە ڕەوا دەبینێ؟

٣- ڕۆژێک لە پێش چاوی بەندە بە دوکتۆر (عادل الجادر)ی سەرۆکی بەشی عیبریی کۆلێجی زمانی وت ، کە عیبری باش

دەزانیٚ و گەر دەرزی بداتیٚ ، ئامادەیە بیلێتەوە ... دۆستی ئازیزم بۆ ئەمەیان چی دەفەرمووی؟ گوایا نازانیٚ «گولٚ بە باوەشێن ناگەشێتەوە»...

٤- ئەو خوێندکارانەی خوێندنی بالا ، کە دەیانەویٚ کەلٚک لە بەرهەمێکی چۆمسکی وەربگرن ، ئامۆژگارییان دەکا توخنی چۆمسکی نەکەون و پێیان دەلێ ، زۆر زەحمەتە و تەنانەت من تا ئێستا هیچی لیٚ تیٚنەگەیشتووم .. گەر وایە خاوەنی ئەو قسانە بۆ دەلێ : «من بە پیٚی پێڕەوی گوێزانەوەی چۆمسکی سەیری زمان نەکەم ...» .

وا پیٚدەچیٚ تەنیا لەمەدا ڕاست بکا ، کە هیچ لە چۆمسکی تیٚنەگەیشتووە .. ئەلحەق کزی و لاوازی و بەرەلایی نووسینەکانیشی شاهیدی بۆ ئەو وتانەی دەدەن ... مالی ئاوابیٚ ، کە ئەمجارە ڕاستگۆ دەرچوو ... بەلام بەداخەوە ، زۆر خـــۆی پیٚ نەگیراوە و خوو و ڕەوشتە خۆرسکەکەی تەنگی پیٚ هەلچنیـــوە و ئۆقرەی لیٚبڕیوە و زوو ئەو تاکە ڕاستبێژییەی سڕیوەتەوە . ئەوەتە لە نۆژەنەوە کەوتووەتەوە دەهۆلٚکوتان و دەلێ : «من بە پیٚی پێڕەوی گوێزانەوەی چۆمسکی سەیری زمان ئەکەم» (ل١٩ ، س١) ... گەلۆ! «بەدەستی خۆی ناگری بەرداوەتە مالی خۆی» .

(استاذ علم اللغة) بەمەش دانەمرکاوەتەوە و تانە لە بەندە دەدا ، کە لە ڕێبازەکەی ئەو بەلەد نییە و بۆ ئەمە «تفەنگ بە تاریکییەوە دەنیٚ»و دەفەرمووێ «ئەوەی لە قوتابخانەی چۆمسکی نەگات ناتوانیٚ ڕەخنە لە باسیٚ بگریٚ بە پیٚی ئەم پێڕەوە نوسرابیٚ» (ل١٩ ، س١) .

گەرچی ڕۆژێک لە ڕۆژان نە باسی ئەم قوتابخانەیەم کردووە و ، خۆم بە کارامەیی ئەو مەیدانەوە هەڵکێشاوە ، بەڵام ئێستاکە ناچارم ئەو ڕاستییە بدرکێنم و بەوپەڕی ڕاشکاوی و دڵنیایی‌یەوە ، ئەوە ڕایگەیەنم ، لە کاکە وریا زۆر پتر ئاگادارم و تێی گەیشتووم ...

ئەو برایەم لە ماوەیەکی درێژدا تەنیا هێندەی پی‌کراوە ، کەڵک لە چەند لێکدانەوەیەکی ئاسانی چۆمسکی وەربگرێ و ئەویش بەشێکیانی بە ناتەواوی و هەڵەوە کردووەتە قەفەزێکی تەنگ و بە زۆری زۆرەملێ زمانی کوردی تێدا بەند کردووە ..

وێڕای خوێندنی ئەو بابەتە لە زانستگەی لینینگراد و خوێندنەوەی چەندین ڕەخنەی زانستی لەبارەیەوە ، بی‌گومان دەمێکە بیر و بۆچوونی خۆیشم لەمەڕ هەندێ لایەنی ئەو قوتابخانە بەرزە لە لا گەڵاڵە بووە و لە سەروو هەموویشیانەوە جارێ بە زوووی دەزانم لەم قۆناغە سەرەتاییەی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا پێڕەوی ئەو ڕێبازە بکرێ . جا بە هیوام لە دەرفەتێکدا بە وتارێکی سەربەخۆ ئەو ڕاستییە ڕوون بکەمەوە ... لە لایێکی دی‌یشەوە بە هومێدی ئەوەشم :

١- بە شێک لەو ڕەخنانەی بەرەو ڕووی چۆمسکی بوونەتەوە، بکەمە کوردی ، تا خوێنەری کورد بە ناوی زل هەڵنەخەڵەتێ .

٢- نیشانی بدەم ، مامۆستا وریا چی و چەند لە چۆمسکی تی‌گەیشتووە . بۆ ئەوەش ، کە ڕووناکبیری کورد بە ئاسانی لەو باسەم بگات ، چەند نووسینێکی ئەو برایە لەگەڵ ناوەرۆکی بەرهەمی (Syntactic Structures)ی چۆمسکی ، کە (د. یۆئیل یوسف

عزیز) کرووپه به عەرەبی[١٥] ، بەراورد بکەم .

☆ ☆ ☆

هەر دوو هەفتەیێک دەبوو ، وتاری « ڕەخنەی نارەخنە » بڵاوبووبووەوە ، کە مامۆستا وریا لە ڕاڕەوی بەردەم ژوورکەی خۆیدا بە دەنگێکی پەڕیو و ڕەنگێکی هەڵبزڕکاوەوە ، پێی وتم : « مامۆستا! خۆ لە وەڵامەکەم دڵگیر نیت ؟». بە پێکەنینەوە وەڵامم دایەوە و وتم : « بە هیچ جەشنێک »و بۆ جەختکردن لە مەبەستی وتەیێکی ناشیرین و ڕەزاقورسی و ، هەروەها ڕێزپرینەوە لەوەی سبەی بە چەشنێکی دی پێمان نەفرۆشێتەوە ، بە دوا وەڵامی « بە هیچ چەشنێک »دا ، (بەڵام!)یکم داکوتا ... ئەوجا وتم « هێندە هەیە، جوان نییە بە منت وتووە (درێژدادڕ) » ... تەواو ڕەنگی تێکچوو و یەکسەر بە سوێندە عادەتیەیە لە ڕادەبەدەر تاڵ و تفتەکەیەوە ، فەرمووی : « هەردوو مناڵەکەم بمرن گەر مەبەستم تۆبێ ... زۆر چاک ئەزانی لەگەڵ کێمە و کەچی خۆتی لێ غەشیم ئەکەی » ...

ئەمە وا ، کەچی پاش ماوەیێکی کەم ، لە وتاری « پاشبەندی /ی/ لە ڕەخنەی نارەخنەدا »دا ، نەک هەر وا ڕادەگەیەنێ ، کە ئەو قسەی ناشیرینی بە مامۆستا مەسعوود محەمەد نەوتووە ، بەڵکو منیش دەکاتە درۆزنێکی گەورە و دەڵێ : « ئەو گۆڤارە ، کە ئەم وتارەی تیا بڵاوکراوەتەوە هێشتا مەرەکەبەکەی وشک نەبووەتەوە» (ل١٩ ، س٢) ... بە کورتی ، دەڵێ ئەمە هەڵبستە و بوختانی ئەوڕەحمانە ... بە ڕاستی : « دە لێی بەرزەکی باتانە ».

ئەو وازوازی و بێباکیەی ، چ بەندە و چ سەرجەمی دۆستان سەرسام ناکا ، چونکە ئەمە کار و پیشەی ڕۆژانەیەتی و دیارە خوویەکە گرتوویە بە شیری ... هەر ساتە و بە چەشنێک تەشخەڵە

---

(١٥) توم جومسکي ، البنى النحوية (ترجمة : د. يؤيل يوسف عزيز) ، بغداد ، ١٩٨٧ .

بە یەکێک دەکا ... زێدە ڕۆیی نییە ، گەر بڵێم ، ڕاست لە مەزھەبیدا نییە و زۆر جار بە گەڕ و دەبە و فێڵ وگزی‌یەکانی پێ‌دەکەنین و خوا ھەڵناگرێ جارجارەش خێروبێریان داوەتەوە [١٦] ... خالق ! دەبێ چ ھەوێن و ئامیانێ لە بەدەنی ئەو دۆستەماندا بێ ؟

مامۆستایەکمان ماوەی دە ساڵێک دەیووت و دەیووتەوە ، گوایا دوکتۆر فڵانی ژیر و زیرەک چاک ئەو برادەرەمانی ھەڵسەنگاندووە، کە بە (درۆزنێکی ساویلکە)ی ناودەبا ... بەڵام ئەوە پێنج ساڵێکە ، ئەو مامۆستایەمان ، دوای بینینی درۆ و دەلەسە ؛ گزی و فزی ؛ فێڵ و تەڵەکبازی ؛ غەڵ و غەش ... ی زۆری ، دەڵێ : نەمدەزانی دوکتۆر فڵانیش وەک ئێمە ساکارە و چۆن ئەو (ڕێوی)یە ، کە (شای درۆزنان)ە ، بە (درۆزنی ساویلکە) تێ‌گەیشتووە .... ئاخر «ئاو دەزانێ پەنیری مەلا کێ خواردوویەتی ».

☆ ☆ ☆

دەمێ بەندە لەو گلەیی‌یە دەبێتەوە ، کە نووسەری وتاری

---

(١٦) (غانم) قوتابی‌یێکی عەرەبی پۆلی سێیەمی بەشەکەمان بوو ... بە ھۆی کێشەیەکەوە دە ڕۆژێک دیار نەبوو ... کاتێ دەردەکەوێتەوە ، مامۆستا وریا لە پۆل دەیکاتە دەرەوە و پێی دەڵێ ، تۆ فەسڵ کراویت ... من ئاگام لەم کەین‌ویەینە نەبوو ھەر ھێندەم دەزانی ، کە (غانم) دەوام ناکات ... پاش دوو ساڵ ، لەبەردەم ژووری کاکە وریادا بینیم ، (غانم) بە ڕوویێکی خۆش و پۆشاکێکی جوانەوە وەستاوە ... بەگەرمی دەستی یەکترمان گوشی ... لێم‌پرسی ، کە ئەم چەند ساڵە لەکوێ بووە .. بەپێکەنینەوە وتی : (درۆی د . وریا بە خێر گەڕا و کردمی‌یە خاوەنی سێ دوکان و ماڵ و حاڵێکی چاک ... دوای ئەو لە پۆل دەرکردنەم و ھەواڵی ھەڵبەستراوی فەسڵکردنم ، ڕووم‌کردە بازاڕ و دەستمدایە کار و باش سەرکەوتم ... کەچی سەیر ئەوەیە ، ئەمڕۆ کە بۆ بەڵگەنامەیێک ھاتووم ، تازە بە تازە بەنازەوە پێم دەڵێت بۆ دەوام ناکەیت ... تۆیەک ، کە تا ئێستا ناوت لە لیستی پۆلی سێیەمدا بێ ، چۆن دەتوانم بەڵگەنامەی فەسڵت بدەمێ ... برۆ پۆل و دەوامی خۆت بکە ...» ئاخ « تەپلی دڕاوە »...

« یاسایێکی فوتولوجی » بۆ چوتێتی گۆڕانی پێشبەندی (بە)و بوونی بە پاشبەندی (٥) ، بە نهێنی زانیاری و کەرەستەی ئامادەی لە لاپەڕە (٥٦ - ٥٧)ی کتێبی « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی»یەوە دەرهێناوە ، ئەوجا دێتە سەر باسێکی دی ، کە پێوەندیی بەو کارە نارەوایەوە نەبێت ... بە کوردی ئەمی دووەمیان ئامۆژگارییەکە بۆی ، کە لەز و پەلە ئەکات و بێ قووڵبوونەوە و گەڕان و سۆراخ ، زانیاریێکی ناتەواو ، یاخود بەکارهێنانێکی ناوچەیی ئەکاتە یاسایێکی سەرلەبەری زمانی کوردی ... ئەو کە بڵێ : ئەگەر ڕەگی کردار بە کوتسوتانت کوتایي هاتبێ (وو) دەبێ بە (ۆ) ... و من دەربارەی باری سەرنجی خۆم خستبێتە پێش چاو ، ئیتر ئەو دەزووە قرچوکەی مامۆستا وریا ، ئەو دوو باسە جیاوازەی بەیەکەوە پێگرێداوە ، دەبێ چەند بەرگە بگرێ ... ئەونک لە وەڵامدا بنووسێ : « ... د. ئاورەحمان دوای ئەمە هەموو دان بەوەدا ئەنێ کە باسەکەی من و مامۆستا مسعود دوو بابەتی جیاوازن و ئەمجارە لەبارەیەوە ئەڵێ [ئەگەر بیوتایە تەنیا لە سلێمانی و چەن ناوچەیەکی کەمی دی ئەم دیاردەیە دەبینری ئەوە رەخنەی نەدەهاتە سەر] (ل٣) ئەی بۆ هاتە سەرم و لەسەرچی بوو هاتە سەرم ؛ بوو بەچی » (ل ١٩)(١٧) ، ئەوە یان یەکجار ساکار و ساویلکەیە ، یان کار و کردەوەی هەر خەڵەتاندنی

---

(١٧) لەو چەند دێڕەی مامۆستا وریادا لە گەلێ لایەن و ڕووەوە خەوش و ناتەواوی دەبینرێ و بەشێکیان دەخەمە پێش چاو :

١- لە دێڕی یەکەمدا ڕاست وایە ئەڵێ : « دوای ئەمە هەموو »و بڵێ (دوای هەموو ئەمە) .

٢- لە کوتایی دێڕی یەکەم و سەرەتای دێڕی دووەمدا باش وا بوو بنووسێ (ددان بەوەدا ئەنێ) ، نەک « دان بەوەدا ئەنێ » .

←

خوێنەرە و «ئاو دەکاتە بێژنگ» ..

بۆ بەندی یەکەمیان بە ڕاشکاوی‌یەوە دەڵێم ، نەخێر من هەرگیزاوهەرگیز ددانم بەوەدا نەناوە ، کە باسەکەی مامۆستا وریا و مامۆستا مسعوود «دوو بابەتی جیاوازن» ، بەڵکو وتوومە، گەر سەرناوی ئەو دوو نووسینە جیاوازیش بن ، هاودەنگی و یەکێتیی بابەت و ناوەڕۆک کۆیان دەکاتەوە و ئەو بانگی هەقشم بە بەڵگە و نموونە و بەراورد ڕاگەیاندووە . ئیدی چ ڕەوایە (سەرباس) بکرێ بە (بابەت) ... بەڵێ ! سادە و

←

٣- ئەو دەقەی لە بەندەی وەرگرتووە :

أ- دەبوو بخاتە نێوان کەوانەی دووتایی‌یەوە - واتە «   » ، نەک نیشانەی [   ] .

ب- من لە سەرەتای دێڕی یەکەمدا وتوومە : « ئەگەر د. وریا بیوتایە » ، کەچی ئەو کردوویە بە « ئەگەر بیوتایە » . لە کۆتایی هەمان دێڕیشدا نووسیومە : « چەند ناوچەییەکی » و ئەو گۆڕیویە بە « چەن ناوچەیەکی » .

ج- لە سێ شوێندا کۆمام داناوە و لە کۆتاییشدا خاڵ ، بەلام سەرجەمی ئەو نیشانانە نەکەوتوونەتە ، نێو نەقڵەکەوە .

د- لەسەر پیتی (ێ)ی ناوەڕاستی وشەی (سلێمانی)و لە ژێر (ڕ)ی سەرەتای (ڕەخنە)چوکلەم داناوە ، کەچی کاکە وریا بۆی سڕیوەتەوە .

٤- ئەم بەندەی وەلاّم ، کە چوار دێڕە و بریتییە لە چەندین ڕستە ، تەنیا لە کۆتاییدا خاڵێک دانراوە ، دەنا لە تاکە شوێنێکدا چییە نیشانەی دیی خاڵبەندی نییە .

٥- لە دوا دێڕدا ، کە نووسیویە : « ... بۆ هاتە سەرم و لە سەر چی بوو هاتە سەرم ... » بە شێوازی بەرز و ئەدەبی باڵای نووسینی کوردی گەیاندووەتە لوتکە ... برا « فێری ڕۆین بە ، ئنجا دەست بکە بە ڕاکردن » .

جا ئەو ، کە زمانی زگماکی وا خراپ بزانێ و ، دەقی وەگێراو وا بشێوێنێ ... ئیتر چۆن لە زمانی کوردی دەکۆڵێتەوە و بە کام ڕێبازی زانستی‌یەوە شانازی دەکا ، کە لە ئەلفوبێی بەرنامە و یاسا و پێڕەوەکانیدا هێندە بێخەبەر و دەستەپاچە بێ ؟

ساکاریی بەو ڕادەیە ، یاخود غەلوغەشی وا گەورە ئابڕووی زانست دەبەن و ، ورشە و گەشەی ناهێڵن .

ئەمەیان دەربارەی پێشبەندی (بە)و پاشبەندی (٥) بوو ...
هەرچی ئەوەی دیبە ، کە وتوومە : « ئەگەر د. وریا بیوتایە تەنیا لە سلێمانی و چەند ناوچەیێکی کەمی دی ، ئەم دیاردەیە دەبینرێ ، ئەوە ڕەخنەی نە دەهاتە ســـەر » لەمەڕ باسی بوونی (وو)ە بە (ۆ)و وەک لە سەرەوە ڕوونم‌کردووەتەوە ، ڕەخنەیە لە خاڵێکی دیی وتارەکەی .

☆ ☆ ☆

مامۆستا وریا کە زانیویتی لە پەلەقاژێ و لنگەفرتێی نێو ئەو زۆنگ و زەلکاوەی تێی‌کەوتووە بە شێواندن و شاردنەوەی ڕاستی قوتاری نابێ ، بۆیە لە تاو و عەزرەتدا شەلم کوێرم پەنا دەباتە بەر شێوازێکی یەکجار نزمتر و نارەواتر ، کە ئەویش قسەی هەڵبەستراو و شاخدارە ... شتی ئەوتۆ بە ناوی منەوە دەڵێت و دەگێڕێتەوە ، کە نەک هەر لە ڕەوشت و ئاکار و خسڵەتی بەندەوە هەزار فرسەخ دوور بێ ، بەڵکو ڕۆژێ لە ڕۆژانیش بیر و خەیاڵی وا نابەجێ و ناپەسەندی نەکردبێتەوە . ئەو کە لە پەراوێزی ژمارە (١١)دا نووسیبێتی : « د. ئاورەحمان چەن جارێ لەبەردەم مامۆستا و قوتابی‌یانی خوێندنی باڵا ئەوەی دووبارە ئەکردەوە کە

نامەکانی ماجستێر و دکتوراه هەموو (وریانەمە)ن چونکە زۆربەی زۆری سەرچاوەکانیان وتار و باس و لێکۆڵینەوەکانی منن» . لەبەر ئەوەی « ئەوی لە دیزەدا بێ ، بە ئەسکوێ دەردێ»، دەبوو دوو ڕاستی لەبیرنەکات :

١- مایەی خۆشی و بەختەوەرییە ، گشت مامۆستایانی بەشی کوردی و قوتابیانی خوێندنی باڵا لە ژیاندان . جا ئەگەر ئەو شەرم لە من نەکات ، ئەو تۆمەتە بخاتە ئەستۆم ، ئەدی لەمەودوا چۆن ڕووی دێ لە پێش (١٠) کەسێکدا سەرهەڵبڕێ .

٢- ئەوەتە دوو قوتــابی (لەیلا جەلیــل عەبــاس دەلۆ) و (ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان) ، کە لەم ڕۆژانەدا نامەکانیان چاپکردووە و من سەرپەرشتیان بووم ، ئامۆژگاریم کردوون ، کەڵک و سوود لە سەرجەمی ئەو کارانە وەربگرن ، کە لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون . خاتوو لەیلا لە لیستی سەرچاوەکانیدا (٨) هەشت بەرهەمی کاکە وریا و (٥)ی بەندەی تۆمارکردووە . کاکە ئازادیش (٨) هەشتی ئەو و (٦)ی من . جا گەر بەندە خاوەنی ئەو وتە نابەجێیە بوایە ، هەڵبەت ڕێی بە قوتابییەکانی نەدەدا ، ناوی مامۆستا وریا ، لە مامۆستاکەیان پتر دەرخەن ، وا پێدەچێ ئەو برا هێژایە بیەوێ دەستە چەورەکەی بە من بسڕێ ! بەڵێ ئەو خورمایەی کاکە وریا خواردوویەتی ،

دەنکەکەی و ا لە گیرفانی مندا .

دوو ساڵێک لەمەوبەر لیستی سەرچاوەکانی قوتابی‌یێکی خۆی نیشاندام و پێی وتم : « بچۆ بە مامۆستا (ن) بڵێ فڵانە قوتابی لە لیستی سەرچاوەکانیدا دوازدە بەرهەمی د. وریای ڕیزکردووە تاکە بەرهەمێکی تۆ چییە یادداشتی نەکردووە ... و ئەوجا بەپێکەنینەوە بڵێ (وریانامە)یە.... ».

داوای لێبوردنم لەو برا خۆشەویستەم کرد و پێم وت ، کە من گاڵتەی وا لەگەڵ ئەو خوشکە بەڕێزەمدا ناکەم ... گەر یەکجار تامەزرۆی ئەو گەمەیەیت و مەبەستێکت هەیە ، خۆت بفەرموو ... وەک دواییش بۆی گێڕامەوە لە ڕێی مامۆستایێکی دیبەوە ، نیاز و مرازی خۆی هێنابووە دی . ئەوەتە « بە باڵی یەکێکی تر دەفڕێ » .

ئەم گێڕانەوەیە ڕاستی‌یێکی تاڵم پێ دەدرکێنێ :

مامۆستا وریا نەک هەر مرۆڤێکی سەرڕاست و ڕاستگۆ نییە ، بەڵکو لە فێڵ و تەڵەکەبازیدا کەم وێنەیە ... کارێک ئەنجامی باشی نەبێ ، بە خەڵکی دەکات و خۆیشی ئاسوودە و خاترجەم ... تازەترین نموونەی ئەو هەڵسوکەوتەی ئەمەیە :

لەم چەند مانگەی دواییدا مامۆستایێکی بەشەکەمان لەبەر هەر هۆیێک بێ ، دەوام ناکات . ئەمیش نایەوێ بە عەمیدی

رابگەیەنێ و چاکیش دەکا ... بەڵام ئەو مامۆستایە قوتابیی‌ێکی دوکتۆرای هەیە و ، مامۆستا وریا فشاری خستووەتە سەر سکاڵایێک بۆ عەمید بنووسێ ، کە چەند مانگێکە مامۆستاکەی دیار نییە ... ئافەرم قوتابی ، کە وا زوو سەرۆکی بەشەکەتت ناسیوە و ناچیتە ژێر باری ئەو کارەوە ... هەمووش دەزانین ، بێتو ئەو قوتابی‌یە سکاڵاکە بنووسێ ، ئەوە کاکە وریا فۆتۆکۆپی دەکات و سبەینێ ، کە سزای مامۆستاکە بدرێ ، ئەوە وێنەیێکی سکاڵاکەی دەداتێ ... قوتابیی کلۆڵ پیاوخراپ دەردەچێ و خۆیشی مەرد و خاوەن هەڵوێست ... ئەمەش نموونەی خەروارێکە و هەر یەکێک لە بەشی کوردی چەندین ڕووداوی پڕ گزی و فزیی لەو چەشنەی ئەو برا ڕۆح سووکەمانی لە لایە ... کورد وتەنی «دەڵێی میچی قومارخانەیە» ...

ئەوە چەندین ساڵە ، کە ئارەزووی کردبێ و ویستبێتی یەکێک بکاتە جێگری خۆی ، یان ئەندامی لیژنەیێک ... پرسی بە کەس نەکردووە و ڕای کەسی وەرنەگرتووە – واتە بێ ئاگاداریی ئێمە فەرمانی کارگێڕیی بۆ دەرکردووە ... بەڵام کاتێ لەگەڵی تێکچووە ، هەموومانی کۆکردووەتەوە و بە بڕیاری ئەنجومەنی بەش پاڵی پێوەناوە و دووری خستووەتەوە ... بڵێین چی ، ئێمەش هەموو وەخت ئەقڵ میوانمان نەبووە .

مامۆستا وریا بەدوا سازادانی ئەو تۆمەتە نارەوایەدا ، کە گوایا بەندە وتبێتی : «نامەکانی ماجستێر و دکتوراه[(١٨)] هەموو (وریانامە)ن ... » ، نووسیویە : کەچی ئەورەحمـــان « لەم رەخنەیەدا ئەمەی سەرەوژێر کردوتەوە و وای دەرخستووە کە (سەرچاوەکان لە نامەکان ورگیراون) » (ل ١٩ - ٢٠) .

من هێندە نەفام و بێئاوەز نیم ، قسەی وا بێسەروبەر و نابەجێ بکەم و ، بڵێم ئەو سەرچاوانەی نووسەری نامەیێک کەڵکیان لێوەردەگرێ ، ئەوان لە نامەکەوە وەرگیرابن - واتە نامەکە پێش سەرچاوەکان بخەم ، یان نامەکە بکەمە سەرچاوەی سەرچاوەکان ... بێگومان مامۆستا وریا ئەو نەزانە نییە شتی وا سەیر و سەمەرەی بەبیردا بێت ... کەواتە شوکرانە بژێریی دەوێ، کە هۆی ئەو دەربرینە خواروخێچەی لە دوو هۆێ سووکەڵە بەدەر نەبن :

١- لەبەر ئەوەی زمانی کوردی باش نازانێ ، نەیتوانیوە ئـــەوەی لە مێشکیدا بووە بە شێوەیێکی رەوان و بێگرێ دەرییبرێ و تۆماری‌بکا .

---

(١٨) کورد دەڵێ (دکتورا) ، نەک (دکتوراه) .
وێرای ئەوە ، گەر بە شێوە عەرەبییەکەش بوترێ ، ئەوە (ە)ی کۆتایی دەبێ بە (ة) بنووسرێ ، چونکە لە کوردیدا ئەو (ە)بە بەرانبەر سەر (فتحة)ی عەرەبی دەوەستێ .

٢- لەز و پەلەی بووە ، وەڵامەکەی ڕۆژێ زووتر بڵاوبێتەوە .

ئەو دێڕانەی بەدوا ئەو دەربڕینــە نادروستەدا دێن ، پتر وێرانی و سەرگەردانیی نووسینەکەی نیشاندەدەن :

« ئەو شتانەی د. ئاورەحمان ئەڵێ من لەو نامانەم وەرگرتووە گەر دووبارە سەیرێکیان بکاتەوە چاوێ بە سەرچاوەکانیان بخشێنێ ... » (ل. ٢) .

١- دەبوو نەڵێ (وەرگرتووە) و بڵێ (وەرگرتوون) ، واتە کردارەکە لە حاڵەتی کۆدا بێ ، چونکە دەگەڕێتەوە بۆ (ئەو شتانە) ، کە کۆیە .

٢- ڕاست وایە بوترێ (ئەو شتانەی د. ئاوڕەحمان ئەیانڵێ) ، یان هیچ نەبێ (ئەیڵێ) ، نەک ئەو وتەنی (ئەڵێ) .

٣- (بە سەرچاوەکانیان) ناتەواوە و تەواوەکەی (بە سەرچاوەکانیاندا)یە .

سەرباری ئەو هەڵانە ، شێوازی لاواز و خەوشی ڕێنووس و خاڵبەندیی‌یەکەشی لە نووسینی کەسێکی کوڵکەخوێندەوار دەچێ ... بڵێین چی « ئومێدمان بە وەیس بوو ، وەیسیش سوورنی دەرچوو » ...

پاشان مامۆستا وریا یەکجارەکی سنوور دەپسێنێ و فرە چاوقایمانە دەڵێ : « هەموو ئەوان لە منیان وەگرتووە » (ل. ٢)

... ئەلحەق ڕووینکی دەوێ مرۆ قسەی لەو جۆرە بکا ... « تا خاوەن ماڵ دزی گرت ، دز خاوەنماڵی گرت » ... لێرەدا سەرپاکی ئەو گلەیی و گازندە و لۆمە و ناڕەزاییانە ناگێڕمەوە ، کە چەندین قوتابی دەربارەی ئەو ناهەقییە داد و بێداد و هاواریانە . بۆ گڕ و کڵپەی کاری ئەو زوڵمە تەنیا دوو ڕووداو دەگێڕمەوە :

ڕۆژێک لە هۆڵێکدا وتووێژی نامەیێکی ماجستێر کراوە و مامۆستا ورياش یەکێک بووە لە بەشدارانی . دوکتۆر ع. ح. وا گەیشتووەتە تینی ، ویستوویەتی دەرگا بکاتەوە و بچێتە نێو کۆڕەکەوە و لە پێش چاوی هەموان کاری ناڕەوا و ناپەسەندی مامۆستا وریا ئاشکرا بکا و ، دانیشتوان لەوە ئاگادار بکا ، کە ئەو مامۆستایە چی و چەندی لە نامەی دوکتۆرییەکەی ئەم وەرگرتووە و کردوویەتە موڵک و ماڵی خۆی .

هەرچی مامۆستا فەتتاحی مامەی ئارام و هێمنی بەسزمانە ، جاران بوکڕووزی دەگەیشتە ئاسمان ... کەچی مامۆستا وریا بە ئاین‌وئۆینی فریودان ئەو پیاوە گڕگرتووەی ساردکردووەتەوە و وا دەسخەڕۆی کردووە و لە خشتەی بردووە ، نەک هەر دەستبەرداری هەموو مافێکی خۆی بێ و واز لە گشت هەقێکی ڕەوای خۆی بهێنێ ، بەڵکو نامەی ماجستێرییەکەیشی بۆ بکاتە نەزر ...

دەبیٚ بڕوا و هیوای خوێنەر بەو مامۆستا و قوتابی‌یە چەند بیٚ، کە ئەمیان هێندە بە کەین‌ویەین و ئەویان ئەوەندە بیٚ‌هەلوێست...

گوناهی گەورە لە ئەستۆی مامۆستادایە ، کە قوتابی‌یەکەی بە ڕێگەی وا چەوت وچەوێڵدا دەبات و نامەی وا پڕ سەیر و سەمەرەی پیٚ دەنووسیٚ ... بێتو قوتابی‌یەکەش ، بۆ بەرژەوەندیی خۆی بیویستایە نامەی ماجستێری‌یەکەی بکاتە قوربانی تۆزی ڕێی مامۆستاکەی ، دەبوو مامۆستا پچێک وبژدانی هەبوایە و قایل نەبوایە ، ڕاستی و زانست وا بشێوێنریٚ ...

دیارە ئەمرۆ داوای شتێکی مەحاڵ لە کاکە وریا دەکەین ... ئەوێک چەندین ساڵ ئەو هەڵس و کەوتە دزێوە کار و پیشەی بوویٚ ، واتە : « گوریسی ڕاخستووە و دنیای تیٚ‌خستووە » ، ئێدی ئێستاکە بۆ ئەو فێلٚ وفەرەجەی نامەکەی مامۆستا فەتتاحی مامە ، چاوەڕوانی چی لیٚ‌بکەین ...

مامۆستا وریا وا تیٚ‌دەگا خەڵکی لە گوێی گادا نوستوون و هەست بە خاپاندن و خەڵەتاندنەکانی ناکەن . ڕووناکبیری کورد وشیارە و ئەو درک درونە دەکات .

نووسەری وتار بەدوا ڕستەی « هەموو ئەوان لە منیان وەرگرتووە »دا بۆ فریودان و تەفرەدانی خوێنەر ، ئەو نامەیەی

مامۆستا فەتتاحی مامەی بڵاوکردووەتەوە ، کە بەندە بە سەرناوی « قەرەبووی خوێندکارێک بۆ مامۆستاکەی»یەوە وەڵامی داوەتەوە ... گەرچی هەندێ زانیاریی دیم لەبارەی ئەو نامەیەوە لە لایە، بەڵام سەری خوێنەری پێوە نایەشێنم و هەر هێندە دەڵێم « مریشک خۆی خوڵ نەکا بە سەری خۆیا ، کەس ناتوانێ خوڵی بە سەردا بکا » .

☆ ☆ ☆

کاکە وریا دەیەوێ وا نیشان بدا ، کە ئەو باش سەری لە فەلسەفە دەردەچێ و بۆیە لە نووسینەکانیدا چەندین جار ، ئەوە دەڵێتەوە ، کە ئەمڕۆ لێکۆڵینەوەی زمان فەلسەفەیە و لە کۆتایی ئەم وتارەشیدا گوایا فەلسەفەی نواندووە و نووسیویە : « هەموو تاریکی جیهان ناتوانێ کزترین مۆم بشارێتەوە » (ل.٢) .

پێم‌وایە کاکە وریا بۆ ئەو فەلسەفە نابەجێیەی ، پێوستە ئەو ڕاستییانەی خوارەوە بزانێ :

١- دنیا چەند تاریکتر بێ ، ڕۆشنایی مۆمی کز چاکتر دیارە ... مۆمی کز لە ڕووناکیی تەواودا باش نابینرێ ... کەواتە ئەو دەربڕینە لە هەموو ڕوویەکەوە نیشانی نەپێکاوە. ڕاست وابوو بڵێ :

أ- هەموو تەم‌ومژی جیهان ناتوانێ کزترین مۆم بشارێتەوە» .

ب- هەموو (گێژەڵووکە ، گەردەلوول ، باهۆز ، ڕەشەبا ...)ی جیهان ناتوانێ کزترین مۆم بکوژێنێتەوە .

ج- خۆ گەر کەمێک ئاگاداری سامانی کەلەپووری نەتەوایەتیمان بوایە ، دەبوو ئەو پەندە بەرزە کوردییە بێنێتەوە ، کە دەڵێ « جوگەلە دەریا لێڵ ناکا » .

.... هتد .

٢- نە من (هەموو تاریکیی جیهان)م و ، نە ئەو (کزترین)مۆمە .

٣- ئەو مۆمێکی (ڕۆشنا و بەشەوقە) ، بەڵام خۆی خستووەتە دومان و تۆز و غومارەوە .

٤- ڕەنگە بەندە تاریکی بێ ، بەڵام زۆرنا ... برا ئاوێنکی خراپت ڕشتووە .

٥- هەمیشە و هەردەم هەوڵمداوە بارودۆخ و دەورووبەری مۆمە تازە هەڵکراوەکان وا خۆشبکەم و بگونجێنم ، بۆ ئەوەی ڕووناکی و شەوقیان تا دێ بەرز و بەرزتر بێتەوە ، تا ئەوانیش کوردستانمان بۆ بکەنە چراخان ... بەرانبەر ئەو ڕەشەبایەی ویستبێتی مۆمێک بکوژێنێتەوە سنگ و قەڵەمم کردووەتە لەمپەر و بەرهەڵست و پشت و پەنای ڕاستەقینەیان بووم ...چەندین مۆمی باریکەڵەم ئەستوور کردووە و گەلێکی شکاوم

پێکەوە ناوەتەوە و بە دەستی خۆم دامگیرساندوون ... بە چەندین نامەی ماجستێری و دوکتۆریدا چوومەتەوە ، کە خۆم سەرپەرشتیان نەبووم و تەنانەت ڕێمنەداون لە پێشەکیدا سوپاسیشم بکەن ... لە هەموو ژیانمدا تاکە مۆمێکم نەکوژاندووەتەوە و بە شانازی و سەربەرزییەوە ، دەڵێم دەیان مۆمم هەڵکردووە و وەک پەپوولە بە دەوریاندا سووڕاومەتەوە ...

بەڵێ ، مامۆستا وریاش مۆمی داگیرساندووە ، بەڵام کەمیشی خامۆش نەکردووە ... جاری وا هەبووە ، ئەو دەنکە شخارتەیەی کوژاندووەتەوە ، کە بە دەستی ئێمەوە بووە و ویستوومانە مۆمێکی پێ داگیرسێنین . خۆشبەختانە زۆر جار ڕێمان نەداوە فوو لە ئاگری دەنکە شخارتەکانمان بکات .

فەتتاحی مامەینک شەش ساڵێک بەر لە وتاری « لیلی لە زمانی کوردیدا »ی ئەو ، نامەیەکی ماجستێری دەربارەی هەمان باس نووسیبێ و ، ئێستاکە لەم بەرهەمەیدا بە هیچ چەشنێک ناوی نەبردبێ ، ئەمە گەر مۆم کوژاندنەوە نەبێ ، دەبێ چی بێ ؟

بەناو سەرپەرشتی نامەی دوکتۆریی مامۆستا ڕەفیق شوانی بوو و خۆی ڕۆژی ڕتوێژ لەپێش چاوی دانیشتوان ددانی بەوەدا نا ، نامەکەی نەخوێندووەتەوە و ، بە دڵ ئارەزووی دەکرد دەرینەچێنین . گەر ئێمە ، بەتایبەتی مامۆستا عادیل گەرمیانی

نەبوایە ، مامۆستا ڕەفیق توند بە ڕوویدا دەتەقییەوە ... دیارە ڕقی لە مۆم داگیرساندنە ! ...

چەندین خوێندکاری ماجستێر و دوکتۆرای بە شەش مانگ بە شوێنیدا دەگەڕێن و بۆیان دەستگیر نابێ ... تا بەم شێوەیە کادری نوێ پێدەگەیەنێ ؟ ...

خۆ کاکە وریا هەر لەگەڵ ئەو خوێندکارە هەرزەکارانەدا وا نییە ... ئەی کێ بوو دەستنووسی « کێشەیەک لە زمانی کوردیدا »ی مامۆستا ڕەشووفی ئالانی ، کە لە دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردییەوە بۆ هەڵسەنگاندن بۆیان ناردبوو ، ڕەفزکردەوە و دوایی بە هەوڵ و تەقەلا و بەرپرسیاریی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی و بەندە ڕێی لە چاپدانی درا ... نازانم چۆن ڕێی بە خۆی دا ببێتە ڕێگری ئەو بەرهەمە شاکارەی ئەو سوارچاکەی زمانی کوردی ... وا دیارە ویستوویە گڕ و بڵێسەی مۆمی کافووریش خامۆش بکات ... سەد شوکور ئاواتی نەهاتە دی ... بێگومان « چاڵ هەڵکەن هەمیشە لە چاڵدایە »...

... و گەلێکی دی .

☆ ☆ ☆

گەر ئەو نامیلکەی « ڕێزمانی ڕاناوی لکاو »ەی کاکە وریا یەکجار شانازی پێوە دەکات و زۆری کات بە دەستییەوەیە و

هەر کەسێک مەرحەبایەکی لێ بکا ، دانەیەکی پێشکەش دەکا، بە دوور و درێژی و تەولوی هەڵسەنگێنین ، ئەوە خۆشحاڵ و خوێنەریش وا وەرز و جاڕز دەبێ ، ئەو زمانە شیرینەی کوردیمان لە لا تاڵ ببێ و ، لە لێکوڵینەوەشی دڵمان ڕەش و کرمێ ببێ ... بە چەشنێکە ، مەگەر هەر گزگل بکەین بە گوێزەبانەی ...

جا بۆ ئەوەی لەو بەڵایە بەدوورین ، تەنیا بە چەند لاپەڕەیێک دەربارەی هەندێ لایەنی دەدوێین :

نووسەر لە پێشەکیدا وا ڕادەگەیەنێ « سالی ١٩٧٥ » ، کە « خەریکی شیکردنەوەی هەندێ رستەی کوردی » بووە لە ئاڵوگۆڕکردنی دەوری جێناوە لکاوەکاندا - واتە لە (کارا)وە بۆ (بەرکار) ، یان بەپێچەوانەوە « دووچاری دیاردەیێکی سەیر » هاتووە و « زۆری سەرنج ڕاکێشاوە » ... (ل٤) ... لە بێخەبەران کەشکەک سڵاوات ! ...

سالی ١٩٢٨ ، کە (٤٧) ساڵ بەر لە سالی ١٩٧٥ دەکات ، مامۆستا سەعید صدقی کابان ، ئەوی یادداشت کردووە ، کە جێناوە لکاوەکان دەبن بە کارا و بەرکار و موزافوئیلەیهی و ، لەو بارەیەوە نووسیویە :

« ضمیر متصل دەبی بە فاعل ، دەبی بە مفعول ، دەبی بە مضاف الیه . مثال بو بونی بە فاعل . وکو -

(نوسیم ، نوسیت ، وادەنوسم ، وادەنوسیت ، دەخوینم ، دەخوینیت الخ)

مثال بو بونی بە مفعول . وکو -

(نوسیمی ، نوسیتی ، وا دەمنوسی ، وا دەتنوسی ، دەمنوسی ، دەتنوسی ... الخ)

مثال بو بونی بە مضاف الیە . وکو -

(دفترم ، قلمت ، کتیبی ، دفترمان ، قلمتان ، کتیبیان .)

... هتد » [١٩] .

مامۆستا تۆفیق وەهبی‌یش بەسەر لەو بیرکردنەوەیەی ، کاکە وریا و ، (٥٧) ساڵ پێش بڵاوکردنەوەی نامیلکە سافیلکەکەی ، حەڤدە لاپەڕەی لەبارەی هەمان کێشەوە نووسیوە ، کە لە هەردوو ڕووی چۆنێتی و چەندێتی‌یەوە بەسەر ئەوەی ئەودا دەشکێتەوە .

وەهبی بەگ لە ژێر سەرناوی « بۆتاوی کەسیی پێوەنووساو »دا (ل٨٥-١٠٢) [٢٠] بە دوور و درێژی لە جێناوە لکاوەکان دواوە و زۆربەی زۆری باسەکەی دەربارەی ئەرکەکانی جێناوی لکاوە ئەم نووسەرە کە بە پێی ئەرک جێناوە لکاوەکانی دیاری‌کردووە و بە گوێرەی ئەو چوار دەورە لێیان دواوە و

---

(١٩) سەعید صدقی ، مختصر صرف و نحوی کوردی ، بغدا ، ١٩٢٨ ، ل ٣٠ - ٣١ .

(٢٠) تۆفیق وەهبی ، دەستووری زمانی کوردی ، جیزمی یەکەم ، بغدا ، ١٩٢٩ .

چوار خشتەی داناوە .[٢١]

هەروەها مامۆستا نووری عەلی ئەمین و کەسانی دیش لەو کێشەیە دواون .

بێتو کاکە وریا نکوڵی لەمانە بکات ، ئەی دەبێ وەڵامی بۆ ئەوە چی بێ ، کە (١٠) ساڵ بەر لە بڵاوبوونەوەی نامیلکەکەی ئەو لە کتێبی « زمان و ئەدەبی کوردی - بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی »دا ، (٢٢) لاپەڕە دەربارەی (ئەرکی جێناوی لکاو لە ڕستەدا) نووسراوە[٢٢] و نموونە ساکارەکان و ئەرکە دیارەکانی هەردوو لایان وێکدەچن ... هەرچی نموونە ناسادەکان و حاڵەتە ئاڵۆزەکانیتی ، مامۆستا وریا خۆی لە قەرەیان نەداوە و ڕەنگە ئێستاش پەیان پێ نەبا و تێیان نەگا .

گەر ئەو برایە بۆ نیشاندانی ئەرکی دیار و ئاشکرای جێناوە لکاوکان چەند خەتێکی کێشابێ ، ئایا ئەمە ، ئەوە دەگەیەنێ ، پێشتر ئەرکی جێناوە لکاوەکان باس نەکرابێ و دەستنیشان نەکرابێ ؟... یان بەمە هەموو ئەوەی کراوە دەسڕێتەوە ؟... یاخود ئەوانی زوو دەچنە خانەی پەیڕەوی چاولێکەرییەوە ، ئەو وتەنی : شێوازە « لەقەکانی ڕێزمانی تەقلیدی »یەوە(ل٤) ... و ئەوی ئەویش « بە پێی پەیڕەوی گوێزانەوە » (ل٦)یە ؟...

---

(٢١) سەرنجڕاکێش ئەوەیە ، بەشێک لە نموونەکانی کاکە وریا و مامۆستا توفیق وەهبی وێکدەچن .

(٢٢) عەبدوڵلا شالی ، د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ ، د. ئەمین عەلی ، نووری عەلی ئەمین ، فەرەیدوون عەلی ئەمین ، عەلائەددین سەجادی ، کەمال مەحموود فەرەج ، ئەبووزەید مستەفا سەندی - زمان و ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی ، بەغدا ، ١٩٧٦ ل ٦٩-٩٠ .

چاک دەزانم کاکە وریا خراپ دەکا ، بەڵام تێناگەم چ پێویستییەکی بەمەیە و دەبێ کەڵک و سوود؛ چێژ و تامی کاری ناڕەوا و دوور لە دەستپاکی و ڕاستگۆیی چی بێ ؟

بەڵێ باسێک نابینرێ لە نامیلکەکەی کاکە وریادا هەبێ و لەو سەرچاوانەی سەرەوەدا نەبێ . بەپێچەوانەشەوە ، گەلێ زانیاریی ورد لەو بەرهەمانەدا هەیە و لە کارەکەی ئەو برایەدا سێبەریشیان نییە ... جیاوازیی لێدوان لە کێشە وێکچووەکانی ئەوان و ئەم لەوەدایە ، نووسەرانی ئەو کتێبانە بە کوردییەکی ڕەوان و شێوازێکی ئاسان خوێنەریان تێگەیاندووە ، بەڵام هەرچی کوردییەکەی مامۆستا وریایە ، مەگەر هەر خۆی تێی بگا و ، خەت و خشتە و نەخشەکانیشی وا بە کوێرانە وەرگرتووە ، تەواو تێکی داون .

لەبەر ئەوەی کرۆکی مەسەلەکە ، ئەو دیاردە ئاشکرایەیە ، ئێدی ناکرێ گلەیی لە خوێنەر بکرێ لە لێدوانەکانی شاگردەکەی چۆمسکی نەگەن . ئەوەتە خۆی لە دێڕی (١-٣)ی پێشەکیی نامیلکەکەیدا نووسیویە : « هەندێ جار لە خوێنەران ئەبیستم کە بە ئاسانی لە هەندێ وتارە زمانەوانییەکانم ناگەن ... هەشە ئەڵێ هیچیان لێتێناگەم » (ل٣) .

قوتابخانە نوێکانی زمانەوانی تەمەی لێکۆڵینەوەی قوتابخانەی چاولێکەرییان ڕەواندووەتەوە . بە شێوە و شێوازی ئاسانتر و ڕوونتر و ڕێکوپێکتر لە کێشەکان دواون . کەواتە وەڵامی کاکە وریا بۆ تێنەگەیشتنی خوێنەر لە نووسینەکانی ، ئەوە نییە ، کە دەڵی : « هەر نووسینێ ... سەر بە هەچ بابەتێک بێ گەر زۆریە

توانی‌یان تی‌ی بگەن ئەوە هێشتا لە قوّناغی (سرد) و (سطحیەت) دەرباز نەبووە ... » (ل٣ ، د٨-١٠) ، بەڵکو ئەوەیە ، کە بەندە لە سەرەوە باسی کردووە .

بەو پێوانەیەی ئەو ، دەبێ (خشتەی مەندەلیڤ)و فەلسەفەی ئەرستوّ و ... دەیان کاری وا بەرز « لە قوّناغی (سرد)و (سطحیەت) دەرباز نەبوو »بن ... یاخود ، کە هەموو بێ هیچ تەگەرە و گیروگرفتێک لە لێکوّڵینەوە یەکجار زانستی‌یەکانی د. کەمال مەزهەر و د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ ... ی خوّمان حاڵی دەبین ، ئەمە نیشانەی ساکاری و نەزانی‌یانە ؟ ...[٢٣] .

بە کورتی و بێ سێ‌ودوو تی‌نەگەیشتن لە نووسینەکانی کاکە وریا ، ئەو دوو هوّیەن ، کە لە سەرەوە ناوم بردوون .

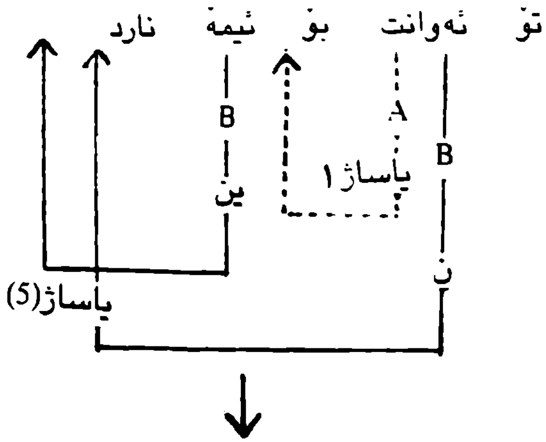
بوّ هوّی یەکەم ، بەغوونە دەڵێم ، ئەو کە لە دوو دێڕی کوّتایی پێشەکی‌یەکەیدا بە کوردی‌یێکی وا ناڕەوان بنووسێ : « هەر کارێکیش هەر چەن بێ پلەی ڕەسەنایەتی ، تەواوکەری ئەوانی پێشوویەتی و هەنگاوێکە لە ڕێگای بێ‌بڕندا » (ل٦) ، ئەو باش دەرنەبڕینە بووەتە هوّی تی‌نەگەیشتنی خوێنەر ...

(٢٣) ناسیاوێکی کەم ئەوەزی کەسایی لاڵەپەتەرم هەیە ... جگە لە گێژی و زمانگرتنەکەی ، وشەش تێکدەشکێنێ ... بە (بطلوعه) دەڵێ : (بەعوولە) و لە بریتی ئەوەی بڵێ (سەرزکام) ، دەڵێ (شەپزکام) ...گەر جاری جاران بە زەحمەت لە یەکدوو ،شەی تی‌دەگەیشتم ، بەڵام ئێستا ، کە چووەتە تەمەنەوە و ددانی لە دەمدا نەماوە ، هەر هیچی لێ تی‌ناگەم ... ماڵی ماموّستا وریا و فەلسەفە نوێکەی ئاوابێ !... ئیتر بوّم ڕوونبووەوە ، ئەو ناشنایەم ، زانایێکی لوتکەیە و من لە گوێی گادا نوستبووم

له بەندی یەکەمی ئەو دەربڕینەدا ، ڕاست وایە دەستەواژەی «هەر چەن بیْ » ، بخرێتە پاش « ڕەسەنایەتیی » - واتە ، بنووسریْ « هەر کارێکیش پلەی ڕەسەنایەتیی هەر چەن بیْ » .
کورد (دەریای بیْ‌بن) دەلیْ ، بەلام کەی وەک کاکە وریا « ڕێگای بیْ‌بن »ی وتووە ... لە کوردیدا (ڕێگای نەبڕاوە) ، (ڕێگای دوور) ، (ڕێگای سەخت) ، (ڕێگای دژوار) ... هەیە .

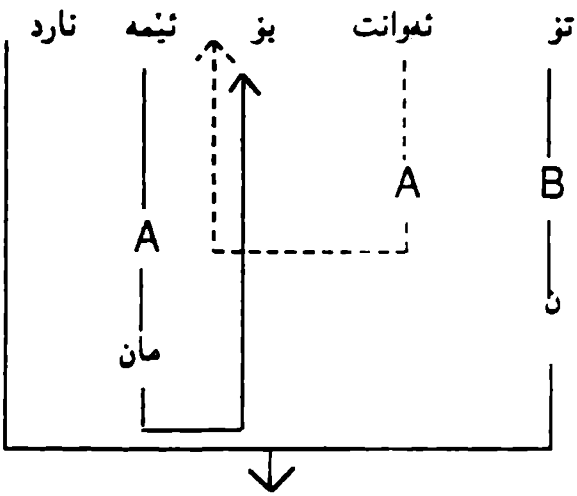
یاخود لە لاپەڕە (٢٢)دا هێلکاریی بۆ دوو ڕستەی « تۆ ئەوانت بۆ ئێمە نارد » و «من ئەوانم بۆ تۆ نارد » کردووە و ئەنجامەکەیانی وا هێناوەکەوە ، کە ئەوەی یەکەمیان دەبێت بە : «تۆ بۆت ناردنین» و ئەوی دووەمیشیان بە : «من بۆم ناردنیت» ... مەگەر منداڵێک تازە زمانی گرتبیْ ڕستەی وا شێواو بە زاریدا بێت ... ڕاستی‌یەکەی کورد دەلیْ : (تۆ بۆمانت ناردن) ، (من بۆتم ناردن) .
لە لایەکی دیشەوە هێلکاری‌یەکانی ئەو ڕستەیەی بە هەلە وێنە کێشاوە .

ئەوە فۆتۆکۆپیی یەکەمیان :

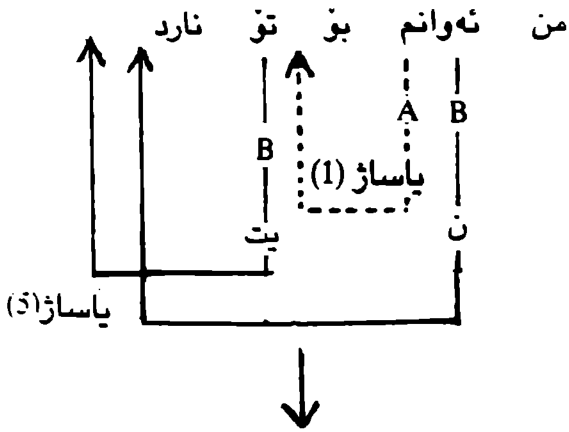

تۆ بۆت نارد ـ ن ـ ین

بەلاٚم ڕاستەکەی ئەمەیە

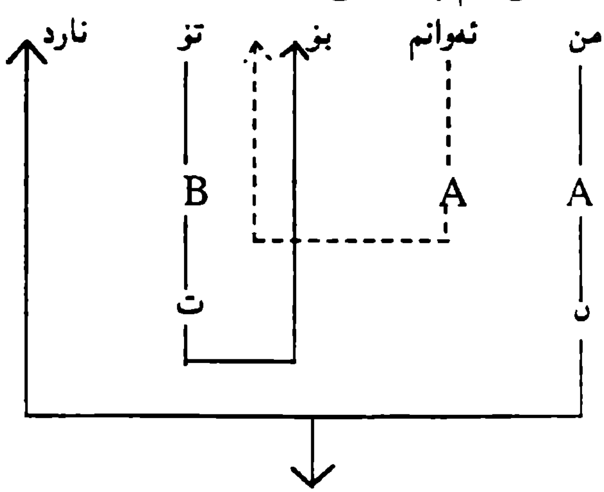

تۆ بۆ ـ مان ـ ت نارد ـ ن

فەرموون ئەویش فۆتۆکۆپیی دووەمیان :

من بۆ ـ م نارد ـ ن ـ یت

کە دەبێ بەم چەشنە بێ :

من بۆ - ت - م نارد-ن

بەڵێ ئەمەیە تێگەیشتنی مامۆستا وریا لە قوتابخانەی چۆمسکی ... ئەلحەق ناشی نەزان خوا دەیگێڕێ و واش پێدەچێ بەخت ڕاست بێ ... ئەوەتە هەندێ ڕووناکبیری کورد بێ‌ئەوەی لە هێڵکارییەکانی وردببنەوە ، پێیان وایە ، کاری گەورەی ئەنجامداوە ... بەداخەوە ، نازانن چ قوڕێکی بۆ زمانی کوردی گرتووەتەوە .

لە لاپەڕە (١٦ -١٧)دا ، کە ڕستەی « ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەنێرین »ی بە جێناوی لکاو دەربڕیوە ، ڕاست دوو حاڵەتی : «ئێمە بۆ ئەوت ئەنێرین »و « ئیمە تۆی بۆ ئەنێرین»ی یادداشت کردووە ، بەڵام گەر لە هەر کوردێکی بپرسیایە ، پێی دەوت ، کە (ئێمە بوتی ئەنێرین)یش ، نەک هەر هەیە ، بەڵکو لەوانەی ئەو ناوی بردوون ، پتریش بەکاردێنرێ .

لە گۆڕینی ڕستەی « ئەوان منیان بۆ تۆ نارد »یشدا ، گەرچی « ئەوان بۆ تۆیان ناردم »و « ئەوان منیان بۆ تۆ نارد »ی باش دیاریکردووە (ل١٧-١٨) ، بەڵام خراپ نییە ، بزانێ ، کە کورد (ئەوان بۆتیان ناردم)و (ئەوان منیان بۆت نارد)یش دەڵێ .

بۆ ڕستەی « تۆ ئوتومبیلەکەی منت فرۆشت »[٢٤] ، تەنیا « تۆ ئوتومبیللەکەت فرۆشتم »ی[٢٥] داناوە و پەنای بۆ کەسێک نەبردووە ، تا پێی بڵێ (ئوتومبیلەکەمت فرۆشت)یش

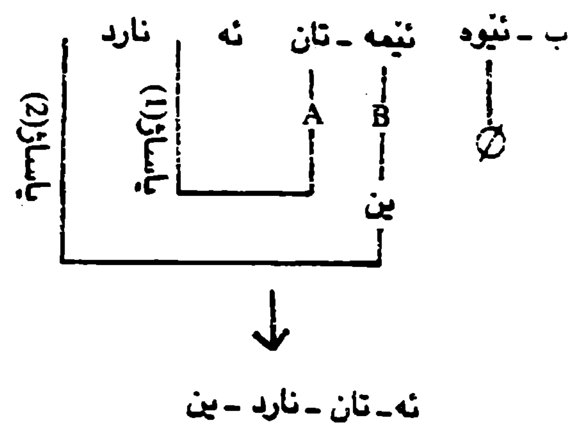
(٢٤) (فروشت) ، نەک کاکە وریا وتەنی (فرۆشت) .

(٢٥) (ئوتومبیللەکەت ؛ هەڵەیە و ، ڕاستەکەی (ئوتومبیلەکەت)ە - واتە بە یەک (لام) دەنووسرێ ... (.)ی (فروشت)یش قەڵەو نییە و لاوازە .

هەیە.

... هتد .

بۆ هۆی دووەمیش ، ئەوەتە لە کتێبی « زمان و ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی »دا بە ڕوونی وتراوە ، گەر نموونەی وەک (ئێوە ئێمە - تان نارد) بە جێناوی لکاو دەربڕری ، دەبێتە (ئە - تان - نارد - ین)و ئەوەش یادداشت کراوە ، کە (تان) - (کارا)یە و ، (ین) - (بەرکار)ە ... و چ گۆڕانێکیش هاتووەتە ئاراوە (بڕوانە : ل ٧٥-٧٨) ... ئیتر ئەمە بۆ بە لێکدانەوە « لەقەکانی ڕێزمانی تەقلیدی » دابنرێ و هێڵکارییە وەرگیراوەکەی لاپەڕە (٢٤)ی مامۆستا وریاش ، کە لە خوارەوە فۆتۆکۆپییەکەی دەخەینە پێش چاو ، ئەوپەڕی زانست بێ ؟

ئەوەتە کاکە وریا نەک هیچی زیادی نەخستووەتە سەر ئەو خەرمانە ، بەڵکو گریشی تێبەرداوە .

☆ ☆ ☆

ئێستاش سەرنج بۆ سێ لایەنی سەرسوڕهێنی هەندێ لەو باسانەی مامۆستا وریا لەبارەی جێناوی لکاوەوە بڵاوی‌کردوونەتەوە، ڕادەکێشم :

١- مامۆستا وریا تا ساڵی ١٩٨٦ جێناوە لکاوەکانی بە سێ دەستە دانابوو[٢٦] ... دواتر کە تێگەیشت سێ دەستە نین و دوون، بە بێدەنگی و بێ پێ لە هەڵەی خۆ نان ، گەڕاوەتەوە سەر ئەوەی نووسەرانی ڕێزمانی کوردی دەیان ساڵ بەر لەو دیاری‌یان کردبوو ، کە ئەویش دوو دەستە جێناوی لکاون . ئەوەتە ساڵی ١٩٨٧ لە وتاری « ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شی‌کردنەوەی مۆرفۆلۆجی »دا[٢٧] و چەند مانگێکیش لەمەوبەر لەو نووسینەیدا، کە بە ناوی « پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنەدا »وە[٢٨] بڵاوی‌کردووەتەوە ، کردوونی‌یە دوو دەستە ...

---

(٢٦) بە وێنە ، بڕوانە :

أ- د. وریا عمر امین ، ڕاناو لە کرمانجیی خوارووداا ، ڕۆژنامەی « هاوکاری » ، ژ٦١٦ ، ١٩٨١/١٢/١٧ ، ل ٦ .

ب- د. وریا عمر امین ، ڕێزمانی ڕاناوی لکاو،گۆڤاری « کاروان » ، ژ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ٦٨ .

ج- وریا عمر امین ،ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، بغدا ، ١٩٨٦ ، ل٨ .

(٢٧) د. وریا عمر امین ، ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شی‌کردنەوەی مۆرفۆلۆجی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ ، ل ١١٥ ، بغدا ، ١٩٨٧ ، ل ١٩٣ .

(٢٨) وریا عمر امین ، پاشبەندی / ی / لە رەخنەی نارەخنەدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ» ، ژ١٤٢ ، بغدا ، ١٩٩٨ ، ل١٥ .

ئەو کە دەستەی دووەمی جێناوە لکاوەکان : (م) ، (ی/یت)، (Ø ،ی/ێت ، ا/ا ت) ، (ین) ، (ن) ، (ن)ی کردبووە دوو بەش و بەمە بووبوونە سێ کۆمەڵ ، تووشی هەڵەیێکی زمانەوانیی گەورە هاتبوو ... چونکە ئەو گرووپی دووەمەی ئەو بە دوو پۆلی دانابوون ، هەر یەک کۆمەڵن و تەنیا کەسی سێیەمی تاکی بە یەک شێوە خۆی نانوێنێ .

خاوەنی ئەو ڕا نابەجێیە ، کە بۆ پاساوی ئەم کارە نادروستەی لە لاپەڕە (٨)ی نامیلکەی « ڕێزمانی ڕاناوی لکاو »دا نووسیویە : « هەر چەندە جیاوازیی کۆمەڵی (2) و (1) تەنیا لە کەسی سێیەمی تاکدایە . بۆ مەبەستی شیکردنەوە جیایان ئەکەینەوە » ، پتر خۆی خستووەتە هەڵەوە . گەر بە پێی ئەو پێوانەیە بێ ، ئەوە دەبێ ، دەستەی دووەمی جێناوە لکاوەکان نەکرێن بە دوو کۆمەڵ ، بەڵکو بە سێ‌چوار تاقم ، چونکە لە کەسی سێیەمی تاکدا بە چەند شێوەیێک (Ø . ا/ات ، ێ/ێت) خۆی دەنوێنێ .

٢- کاکە وریا نە لە خشتەی جێناوە لکاوەکانی ئەو نامیلکەیەیدا و ، نە لە خشتەی بەرهەمەکانی دیدا ، لەتەک (ێت)دا (ێ)ی دانەناوە و لەپاڵ (ات)یشدا (ا)ی نەنووسیوە . لەم بارەیەوە پەنجە بۆ سێ ڕاستی ڕادەکێشم :

أ- ئاشکرا دیارە ، مامۆستا وریا پەلەی بووە و هەر هێندە فریاکەوتووە لە یەکدوو لێکۆڵینەوەی زمانی کوردییەوە ، لە نێو شێوەکانی جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکدا ، تەنیا (ێت)و (ات) وەربگرێ . چونکە گەر ئاوڕی لە سەرجەمی سەرچاوەکانی ئەو باسە بدایەتەوە ، بۆی دەردەکەوت ، کە زۆربەی نووسەرانی ڕێزمانی کوردی ، لەتەک (ێت)و (ات)دا ، (ێ)و (ا)شیان یادداشت کردووە .

بۆ نموونە :

مامۆستا سەعید صدقی کابان لەبارەی ئەو جێناوە لکاوانەوە ، کە دەچنە سەر کرداری ڕانەبوردووی تێنەپەڕ ، نووسیویە : « ... (یْ) بۆ مفرد غائب لە بعضی فیعلا (الف) وکو (دەخوا ، دەڕوا ... »[29] .

لە کتێبی « دەستووری زمانی کوردی »ی مامۆستا تۆفیق وەهبی[30] ، و « ڕێزمانی کوردی »ی مامۆستا نووری عەلی ئەمیندا[31] (یْ/یت) و (ا/ات) بۆ کەسی سێیەمی تاکی دەستەی دووەمی جێناوە لکاوەکان دانراون .

مامۆستا مەسعوود محەمەد وای لێکداوەتەوە ، کە لە وشەکانی (دەچێت ، دەنووسێت)دا ، (ت)ی دوای (یْ) زیادەی گەردانی‌یە و جێناوەکە (یْ)یە[32] .

د. مەکەنزی باسی (یْ/یت)ی کردووە[33] ، د. جۆیس بلۆش لە (یْ/یت ، ا/ ات) دواوە[34] .

... و گەلێکی دی [35] .

---

(۲۹) سەرچاوەی ناوبراو ، مختصر صرف ونحوی کوردی ، ل ۲۹ .

(۳۰) سەرچاوەی ناوبراو ، دەستووری زمانی کوردی ، ل ۹۲-۹۶ .

(۳۱) نووری عەلی ئەمین ، ڕێزمانی کوردی ، سلێمانی ، ۱۹٦۰ ، ل ۹۳ .

(۳۲) مەسعوود محەمەد ، سووڕێنکی خامە بە دەوری (ڕاناو)دا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب۲ ، ژ۱ ، بەغدا ، ۱۹۷٤ ، ل ۱۱۲ .

(33) D. N. Mackenzie, Kurdish Dialect Studies, London, 1961, P. 172 .

(34) Joyce Blau, Manue De Kurde, Paris, 1980. P. 52 .

(۳۵) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو لەبارەی ئەو جێناوە لکاوانەوە ، بڕوانە :

د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم - (وشەسازی) ، بەشی دووەم - (جێناو) ، بەغدا ، ۱۹۸۷ ، ل۱۹-۷۱ .

ب- لەبەر ئەوەی ، ئەو برایەم دلْسۆزی زمانەکەی نییە و لە پێناوی ساخکردنەوەی یاسا و دەستوورەکانیدا ئامادە نییە خۆی ماندوو بکا ، بۆیە نەک هەر بە هیچ چەشنێک توخنی باسی مێژوویی و بەراوردی ناکەوێ ، بەڵکو دژیشیان دەوەستێ . دەنا لەو باوەڕەدام ، باش ئەوە دەزانێ ، کە گەلێ لە گرێکوێرەکانی زمانی کوردی لەو ڕێیانەوە دەرەوێنرێتەوە .

ئەوەتە ، گەر زۆر دووریش نەڕوێن و پێمان نەکرێ بچینە نێو تێکستەکانی ئاوێستا و پەهلەوی و زمانانی ئەمڕۆی ئێرانیەوە ، خۆ دەتوانین ئاوڕێک لە نووسینە کوردییەکانی دووسێ سەدەی پێش ئێستا بدەینەوە و بزانین ئەو جێناوە لکاوە کەسییە ، چی بووە ، چ گۆڕانێکی بەسەردا هاتووە ... بۆ ئاسانکردنی ئەمەشیان ، تەنیا چاوخشتاندنێک بە لاپەڕەکانی (١٢٨-١٣٨)ی کتێبی « ڕێزمانی کوردی - جێناو »دا[٣٦] ، شێوەی ڕاستی ئەو جێناوەمان لێ ئاشکرا دەکا .

ج- بێتو مامۆستا وریا لە ئاخاوتن و نووسینی خۆی وردبوایەتەوە ، ئەوە تێدەگەیشت ، کە شێوەی (ێ)و (ا)ش ، نەک هەر ڕەسەنترن ، بەڵکو خۆیشی یەکجار زیاتر لە (ێت)و (ات) بەکاریان دێنێ . بۆ نموونە ، ئەوەتە لە تێکستی نامیلکەی (ڕێزمانی ڕاناوی لکاو)یدا دەوروبەری شەست کرداری وای تۆمارکردووە ، کە دەبێ جێناوی کەسی سێیەمی تاکیان (ێ/ێت) وەربگرن و لە نێوانیاندا تەنیا بۆ دوانیان (ێت)ی نووسیوە و سەرپاکی ئەوانی دی بە (ێ) کۆتایی هێناوە - واتە تەنیا لە دێری (٦)ی لاپەڕە (١٧)دا (ئەکرێت)و لە دێری (٩)ی لاپەڕە

---

(٣٦) هەمان سەرچاوە

(٢٣)دا (ئەبێت) بەرچاو دەکەون... هەرچی ئەوانی دین ، بەم چەشنەن :

کردار	لاپەڕە	دێڕ
ئەیانەوێ	٣	٢٠
دەرئەکەوێ	١٠	١١
وەرگیرێ	١١	٩
ئەلکێنرێ	١١	١١
وەربگیرێ	١١	١٧
ئەگۆڕێ	١٢	٣
ئەلکێ	١٢	٥
ئەلکێ	١٢	٨
ئەبێ	١٢	١٠
ئەبێ	١٣	١٣
ئەلکێ	١٣	١٥
ئەلکێ	١٣	١٧
ئەبێ	١٤	٩
ئەبینێ	١٥	١
ئەبینێ	١٥	١٤
جێگیرئەکرێ	١٥	١٦
هەلئەبژێررێ	١٥	١٧
دەس نیشان ئەکرێ	١٥	١٩
ئەکرێ	١٦	٩
ئەلکێ	١٦	١٢
ئاوای لێ دێ	١٦	١٥
....		

لە لاپەڕە (١٩)دا ، لە دێڕ و نیوێنکدا سێ کرداری بەو چەشنە نووسیوە :

« ... بە بەرکاری راستەوخۆوە ئەبینێ دوای لاچوونی ناوی خاوەن دەورەکەی نامێنێ و لائەچێ » (د ٧-٨) .

٣- بە تەنگەوە نەهاتن و بێسەلیقەیی بووەتە هۆی ئەوی ، لە خشتەی وتاری « ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شیکردنەوەی مۆرفۆلۆجی »دا ، حاڵەتی دەرنەکەوتنی جێناو لەبیر بکات .

- ماوێتی -

پاشکۆ

شێرەبەفرینە

شێرەبەفرینە

لە نیوەی دووەمی ساڵانی هەشتادا ، مامۆستا حەمە شوان ڕەسووڵ چەندین جار بە زمانە شیرینە پاراوەکەی گلەیی و گازندەی ئەوەی لە لا کردووم ، کە کاکە وریا دەستپاک و ڕاستگۆ و ئەمین نییە و ، نووسینەکانی جێی متمانە و بڕوا نین .. واشی ڕادەگەیاند و بە گوێیدا دەدام ، کە وتارێکی پەنجا لاپەڕەیی دەربارەی ناڕەوایی و نابەجێیی کارەکانی نووسیوە .

ماوێنک لەمەوبەر دەستنووسی ئەو وتارەم دەستکەوت .. لەبەر ئەوەی ئێستاکە و لێرەدا مەودای ئەوە نییە ، سەرجەمی ئەو ڕەخنەیەی بخەمە بەر دیدەی خوێنەران ، بۆیە جارێ تەنیا بەرکوڵ و نوبەرەیێکی بڵاودەکەمەوە ، کە ئەویش بریتییە لە بەیەکگرتن و بەرانبەر یەکدی دانانی بەشێکی وتاری «دەربارەی زمانی دروستکراو»ی کاکە وریا[1] لەگەڵ لاپەڕە (١٦٣ - ١٦٦)ی کتێبی «أصوات وإشارات»ی أ. کۆندراتۆڤدا[2] ....[3] .

---

(١) د . وریا عومەر ئەمین ، دەربارەی زمانی دروستکراو ، ڕۆژنامەی (عیراق) ، ١٩٨٦/١/٨ ، ل ٧ .

(٢) أ . كوندراتوف ، أصوات وإشارات - دراسه في علم اللغه ، نقله عن الانكليزية : ادور يوحنا ، بغداد ، ١٩٧١ .

(٣) لە بەرگی سێیەمی ئەم کتێبەماندا هەوڵدەدەین ، ئەو بەشەی وتارەکەی کاکە حەمە شوان پێشکەش بکەین ، کە بە ناوی - «وتارێک بە دوو ناونیشانی جیاواز»ەوەیە.

گەر کاکە وریا جاری پێشوو پێی کرابێ ، مامۆستا فەتتاحی مامەی بەسزمان و بەلەنگاز بخەڵەتێنێ و تەفرە بدا ، خۆ ئێستاکە ناشێ گلکۆی أ. کۆندراتۆڤ هەڵداتەوە و بە ئێسک و پروسکی نامەیێکی لەو چەشنە هەڵبەستراو بهۆنێتەوە .. یاخود ئەو سڵنەکاتەوە و بێ‌پەروا بە زمانەوانانی کوردی وتبێ : «هەموو ئەوان لە منیان وەرگرتووە»، خۆ هەنووکە ناکرێ بفەرمووێ (کۆندراتۆڤ)ی ڕووسیش (کە ساڵی ١٩٧١ کتێبەکەی لە ئینگلیزی‌یەوە کراوەتە عەرەبی) لە منی وەرگرتووە ..

مامۆستا وریا ، کە بە کەرەستەی کتێبی «أصوات وإشارات» ئەو وتارەی - «دەربارەی زمانی دروستکراو»ی ئامادەکردبێ و ڕۆنابێ، بە لایەنی کەمەوە ، دەبوو پەنجە بۆ ئەوە ڕابکێشێ ، کە بۆ نووسینی ئەم کارەی ، کەڵک و سوودی لە فڵانە بەرهەم وەرگرتووە .. جا لەبەر ئەوەی دەستپاک نییە ، ئەو ڕاستی‌یەی شاردووەتەوە .. ئەو کەرەستە و لێکۆڵینەوەیەی کۆندراتۆڤ بە هەوڵ و تەقەلای بێ‌وچانی چەندین ساڵ خڕی‌کردووەتەوە و ئەنجامی لێ‌هەڵهێنجاوە ، بێ‌باکانە دەستی بەسەردا گرتووە و هێندە کورتبین بووە ، بیری لەوە نەکردووەتەوە ، ڕۆژێک لە ڕۆژان جار لە کردەوەی ناپەسەندی دەدرێ .

ئەو برایەمان ، کە لە پێناوی وەدی‌هێنانی کام و ئارەزووی خۆپەسنی و خۆهەڵکێشاندا ئەو کارە دەکا ، دەبێ بزانێ ، نە بە فرۆفێڵی ئەو ناوی مەزنی زانایان کوێردەبێتەوە و ، نە بە هاژوهووژی تەلاری باڵایان هەرەس دێنێ و ، خۆیشی بەوە زل دەبێ واتە مەرامی نارەوای نایەتەدی و تەنیا ناوی خۆی دەزڕێنێ و سنعەتەکەی ڕەزیل دەکا . کورد وتەنیش «هەرچی لە دیزەدا بێ ، بە ئەسکوێ دەردێ».

دیاره توان و تابشت ؛ یارا و بەهرە ؛ کارامەیی و لێهاتوویی خۆرت و لاوی کورد بە کەم دادەنێ و پێی وایە بێتەزموونن و هەرچییەک ئەو بیڵێ بە ئنجیلی دەزانن .. نەخێر، ئەوەی نوێ «موو و ، ماست لێک دەکاتەوە ».. بەوێنە ، ئەوەتە کاکە حەمە شوان کە هێشتا لە تەمەنی ٢٠ - ٢٥ ساڵاندا بوو و لە بەشی فەلسەفە (نەک زمانــي کوردی) دەیخوێند ، لەمەڕ هەڵپە و تەماحی مامۆستا وریا قەڵەمی وەگەڕ خستبوو .

دەبا ئێستاکە خوێنەر خۆی سەرپشک و حەکەم بێ و ، ئەوەش فۆتۆکۆپی دەقی هەندێ بەندی ، هەردوو وتار :

دكتور وریا علي امین

له سالی ١٨٧٠ دا قه‌شه‌یه‌كی پیری كاسۆلیكی سه‌ر به گوندێكی وولاتی به‌قاریا ناوی جوهان مارتن شلایشه‌ر بوو ، دراوسێیه‌كی ئه‌بێ .. ئه‌م دراوسێیه‌ی نامه‌یێك بۆ كوڕێكی ، كه له دوور وولاتا ئه‌ژی ، ئه‌نێری . دوای ماوه‌یه‌ك نامه‌كه‌ی بۆ ئه‌گه‌ڕێته‌وه چونكه له‌و وولاته‌ی كوره‌كه‌ی تیا بوو كه‌سێ نه‌بوو زمانی ئه‌له‌مانی بزانێ و بتوانێ ناو و نیشانه‌كه بخوێنێته‌وه .. بۆیه نامه‌كه نه‌گه‌یشت و گه‌رایه‌وه .

أصوات وإشارات

دراسة في علم اللغة

تأليف

أ . كوندراتوف

نقله عن الانكليزية

ادور يوحنا

في منتصف عام ١٨٧٠ كان أسقفا كاثوليكيا يسمى جوهان مارتن شلير يعيش في قرية بعقريه نائية وقد اختمرت في ذهنه فكرة لغة كتابية موحدة كرد فعل لرسالة احد جيرانه المرسله الى ولده في امريكا والتي كانت قد اعيدت اليه بعبارة غير مفهومة . كيف يتوقع لفلاح بسيط الالمام باللغة الانكليزية .

ئەم رووداوە کاری لە شلایشەر

کرد و وای لێ کرد بیر لە دانانی ئەلف و بێیەکی جیهانی بکاتەوە هەموو زمانێکی پێ بنووسرێتەوە . هەچ شتێ بە هەچ زمانێ بنووسرێ لە هەموو شوێنێکا بخوێنرێتەوە .

ئەم پێشنیارەی خستە قالبێکی ئاینییەوە و ووتی چۆن هەموو جیهان پێویستی بە بڕوایەکی یەککرتووە .. ئاواش پێویستی بە ئەلف و بێیەکی یەککرتووە .

شلایشەر لەم پرۆژەیەیدا زیاتر رۆیی و لەساڵی ۱۸۷۹دا نەك ئەلف و بێیەکی جیهانیکی بەڵکو زمانێکی جیهانیی دامەزراند ناوی نا ڤولاپووك .

رێزمانەکەی بە جۆرێ دانا هیچ ناوێزەکی تیا نەبێ .. ووشەکان چۆن ئەنووسران ئاواش ئەخوێنرانەوە . نەبرە هەمیشە لەسەر دوا برگەی ووشەدا بوو .. زۆربەی زۆری ووشەکانی لە رەگی ووشەکانی زمانە ئەورووپییەکانەوە وەرگرت دوای شێواندنیان . بۆ نموونە لە (World ـ جیهان و Speak قسە) ی ئینگلیزییەوە (vol و puk) ی وەرگرت .. لەم دوو ووشانەوەش ناوی زمانەکەی دارشت Volapuk واتا زمانی جیهانی .

کەنیسەی کاسۆلیکی بە پەرۆشەوە یارمەتیی شلایشەری دا و پشتیوانیی ئەم پرۆژەیەی کرد .. کۆمەڵەیێك دامەزێنرا بۆ لێکۆڵینەوە و بلاو کردنەوەی زمانی ڤولاپوك .. کۆنگرەی بۆ بەسترا .. کۆمەڵەی ڤولاپوك ناوی نرا ئێکادیمیای ڤولاپوك ..

كانت فكرة شلير تكوين (الفباء عالمية) قادرة على رسم أصوات جميع لغات العالم • كان شلير كاثوليكيا متحمسا لذا فعندما نشر مشروعه المسمى (الالفباء العالمية) جسد مفهومه فيما يلي (ان اوربا المسيحية بحاجة الى الفباء موحدة بقدر ما هي بحاجة الى ايمان موحد •)

ان عزيمة هذا القس لم تثبط ولم يكف عن العمل رغم استمرار اوربا في استعمال الالفباء الاعتيادية دون الفبائه • وفي عام ١٨٧٩ اخرج لغته المعروفة فولابوك •

واللغة الاصطناعية هذه كانت خالية من الشواذ • فالكلمات كانت تلفظ مثلما تكتب وان النبر كان في كل الاحوال يقع على المقطع الاخير • ان اغلب مفرداتها كانت تتكون بصورة رئيسة من جذور انكليزية اضافة الى كلمات المانية ولاتينية وفرنسية غير ان الكلمات كانت قد شوهت اكثر مما تتصور فالعالم كان يسمى (Vol)(من كلمة "World" الانكليزية) واللغة (Pük) (من كلمة "Speak" الانكليزية) • ومن هاتين الكلمتين نحت كلمة (Volapük) أي اللغة العالمية • وحتى أسماء العلم كانت قد حورت فسميت Portugal بـ Bodugan .

والكنيسة الكاثوليكية قد ساندت هذه اللغة الجديدة بحماس وشكلت جمعية لدراسة ونشر اللغة وبعدها دعي الى عقد مؤتمر لها • ان الكنيسة ساعدت على انتشار الفولابوك في العديد من الاقطار الاوربية والامريكية • وقد تحولت جمعية الفولابوك الى نضال فروسي شاق يقف على رأسه شلير نفسه •

زۆری پێ نەچوو ئەم کۆمەڵەیە دژی شلایشەر هەڵگەڕایەوە .. شلایشەر بێ شەرعیەتی ئەم کۆمەڵەیەی ڕاگەیاند و یەکێکی نوێی دامەزراندەوە لقی بۆ لە هەموو وڵات و شارێکی ئەوروپی یا دانا

—

لە ساڵی ۱۸۹۹ بنکەکانی کۆمەڵەی ڤولاپوك بوو بە (۲۸۳) . ژمارەی گۆڤارو ڕۆژنامەکانی بەم زمانە دەرئەچوون بوو بە (۲٥) . زیاتر لە هەزار مامۆستا و مختص کەوتنە پرۆپاگەندە کردن و بڵاو کردنەوەی ئەم زمانە .. سەدەها کتێب و بڵاوکراوە بەم زمانە دەرچوو ..

لەگەڵ ئەم هەموو هەوڵدان و ئەرك کێشانە .. پرۆژەی ڤولاپوك سەری نەگرت .. شلایشەر خەتای ئەم سەرنەگرتنەی خستە ئوباڵ ئەو هاوڕێیانەی لەبەر هۆی شخصی بوونە تەگەرە و نەیانهێشت پرۆژەکەی سەرکەوێ .

لە ساڵی ۱۹۱۲ دامەزرێنەری ڤولاپوك شلایشەر مرد .. لەگەڵ مردنیا مەسەلەی ڤولاپوکیش پشتگوێ خرا .

بەناوبانگترین زمانی دروست کراو ئەوەیە بە ئەسپیرانتۆ ناو ئەبرێ .

زمانەوانی پۆلۆنی لویس زامنهوف لە ساڵی ۱۸۸۷ ئەم زمانەی داهێنا ..

. ن جمعية الفولابوكيين Volapükists التي كانت تسمى باكاديميـــه فولابوك سرعان ما اصطدمت بآراء شلير نفسه (ضمت الجمعية عـددا كبيرا من اللغويين المجدين الذي كانوا في البداية من المتحمسين لفكرة معه العملية) • ثم اعلن شلير حل الجمعية وتشكيل جمعية اخـــرى •

وبحلـــول سنة

١٨٩٩ كانت هنالك ٢٨٣ جمعية مختلفة منهمكة في دراسة الفولابوك الى جانب ٢٥ مجلة تنشر في اللغة نفسها • ثم ان اكثر من الف مدرس من حملة الشهادات كانوا يروجون دون كلل لهذه اللغة الجديدة التي بدأت تخرج المئات من الكتب والكراريس • وأخيرا خفت الموجة •

ان الكثير أبدوا استياءهم من هذه اللغـة المضحكة التي لم تمت بأية صلة مشتركة الى لغات العالم الحية الاخرى • وفي مطلـــع هذا القرن اصبحت الدعوة اليها في حالة من السكون الفعلي التام •

لقـد اعتبر شلير كافة الذين خانوا بنت أفكاره (الفولابوك) من المسيئين الى شخصه • ورغم كل ذلك ارتفع عدد المرتدين • ان العاطفـة التقليدية لرجال العالم المثقفين ، (الذين قال شلير نفسه ان لغتة قد كرمته بهم) قد ماتت وبعدئذ وفي عام ١٩١٢ مات خالق الفولابوك نفسه •

قد يبدو ان المخرج من فوضى الفولابوك جاء في عام ١٨٨٧ عندما عرض الدكتور لازاروس زامينهوف الهولندي لغته العالمية المسماة الاسبرانتو

النقد غير الرصين

د . عبدالرحمن الحاج معروف

المجلد الثاني

طبعه ونشره
كـــاس جباري

الــسليمانية - ١٩٩٩